

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

דוח מחקר

שירותים ודרכי התערבות לשימור התא המשפחתי
ולאיחוד מחדש בין ילדים ששהו בסידורים חוץ-ביתיים
לבין הוריהם: סקירת ספרות

יואה שורק ✦ רחל סבו לאל

הסקירה נערכה בהזמנת אשלים-ג'וינט-ישראל ומשרד העבודה,
הרווחה והשירותים החברתיים ומומנה בסיועם

**שירותים ודרכי התערבות לשימור התא המשפחתי
ולאיחוד מחדש בין ילדים ששהו בסידורים חוץ-ביתיים
לבין הוריהם: סקירת ספרות**

יואה שורק רחל סבו לאל

הסקירה נערכה בהזמנת אשלים-ג'וינט-ישראל ומשרד העבודה,
הרווחה והשירותים החברתיים ומומנה בסיועם

**SERVICES AND INTERVENTIONS FOR THE PRESERVATION OF THE FAMILY UNIT
AND THE REUNIFICATION OF CHILDREN FROM OUT-OF-HOME PLACEMENTS
WITH THEIR FAMILIES: LITERATURE REVIEW**

Yoa Sorek and Rachel Szabo-Lael

עריכת לשון: רעיה כהן
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

ת"ד 3886

ירושלים 9103702

טלפון : 02-6557400

פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : <http://brookdaleheb.jdc.org.il>

פרסומים נוספים של מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בנושא

סבו-לאל, ר'; בן סימון, ב'; קונסטנטינוב, ו'. 2014. הילדים בגיל הרך במשפחות האומנה: מאפיינים ותהליכי התערבות. דמ-14-684

עמיאל, ש'; שורק, י'. 2014. גיוס משפחות לשירותי האומנה: סקירת ספרות. דמ-14-682

עמיאל, ש'; שורק, י'. 2014. ליווי למשפחות באומנת קרובים: סקירת ספרות. דמ-14-680

עמיאל, ש'; שורק, י'. 2014. מתבגרים באומנה: סקירת ספרות. דמ-14-681

שורק, י'; סבו-לאל, ר'; בן סימון, ב'. 2014. שירותי האומנה בישראל: תהליכי שינוי ותמונת מצב. דמ-14-664

סבו-לאל, ר'; ניג'ם-אכתילאת, פ'. 2012. היחידות הטיפוליות-ייעוציות במרכזי החירום לילדים בסיכון: פעילות היחידות לאור תכנית השדרוג. דמ-12-614

פאס, ה'; כהן-נבות, מ'. 2012. עבודה עם משפחות בשירותי רווחה: הגדרת תוצאות, דרכי התערבות ותפקידי העובדים הסוציאליים – סקירת ספרות. דמ-12-593

שורק, י'; ניג'ם-אכתילאת, פ'. 2012. מסמך רקע לתכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ". דמ-12-595

שורק, י'; ניג'ם-אכתילאת, פ'. 2012. "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ" – חקר מקרים: אימוץ עם קשר ואימוץ על-ידי משפחות אומנות. דמ-12-626

ריבקין, ד'; באומגולד, ש'. 2001. מעקב אחר ילדים גדולים הנמסרים לאימוץ. דמ-01-375

ניתן לעיין בפרסומים אלה באתר המכון: <http://brookdaleheb.jdc.org.il>

תוכן העניינים

1	פתח דבר
2	1. מבוא
3	2. רקע
3	2.1 שירותים אינטנסיביים לשימור התא המשפחתי
5	2.2 שירותים לאיחוד מחדש בין ילדים ששהו בסידורים חוץ-ביתיים לבין הוריהם
6	3. מאפייני המערכת המשפיעים על הצלחת תכניות
6	3.1 גורמים מערכתיים מלבד הסידור החוץ-ביתי
6	3.2 מאפייני הסידורים החוץ-ביתיים, בעבר ובהווה
7	4. מאפייני המשפחות והילדים המשפיעים על הצלחת תכניות
7	4.1 המשפחה
9	4.2 הילד
10	5. מאפייני ההתערבות המשפיעים על הצלחת תכניות
10	5.1 איתור המקרים המתאימים : משפחות בעלות מוטיבציה לגדל את הילד
11	5.2 תהליך התערבות מתוכנן ומובנה שנמצא בתכניות
12	5.3 עידוד מעורבות ההורים בתהליכי קבלת החלטות ובתכנון ההתערבות
12	5.4 קשר רציף בין ההורים לילדים במהלך השהות בסידור חוץ-ביתי בתכניות לאיחוד מחדש
13	5.5 ליווי אינטנסיבי, חם ותומך מצד העובדים הסוציאליים
13	5.6 מתן שירותים המספקים מענה למכלול הצרכים של המשפחה
15	5.7 תמיכה חברתית מהמשפחה המורחבת, המשפחות האומנות ומנטורים
16	5.8 המשך תמיכה במשפחות לאחר השגת התוצאות המצופות
16	6. תובנות וכיווני פעולה
17	6.1 תובנות וכיווני פעולה הנוגעים לבחינה המערכתית
17	6.2 תובנות וכיווני פעולה הנוגעים למאפייני המשפחות והילדים
18	6.3 תובנות וכיווני פעולה הנוגעים לדרכי ההתערבות
20	ביבליוגרפיה

הטיפול בילדים שאינם יכולים לגדול עם הוריהם בשל תפקוד הורי לקוי התמקד עד כה ברובו בילדים עצמם, ואילו על חיזוק תפקודם של הורי הילדים לא הושם דגש. במצב כזה, שבו תפקוד ההורים לא השתנה, קטן הסיכוי שהילד יזכה להישאר במשפחתו או ישוב לחיות עם הוריו וכן שיגדל במשפחה מיטיבה וקבועה. נוסף על כך, המצב מסכן את הילדים האחרים של הורים אלו, שלא הוצאו מן הבית, שכן הם עלולים להיות חשופים לאותה התנהגות פוגעת של ההורים. לפיכך, ובגלל המחסור בהספקת שירותים לשיקום משפחות בישראל, אחת ההמלצות המרכזיות של הוועדה לבחינת מדיניות משרד הרווחה והשירותים החברתיים בכל הקשור לשילוב ילדים בסיכון במסגרות חוץ-ביתיות והסדרי ראייה ("ועדת סילמן", 2014) הייתה "למקד את ההתערבויות בשיקום המשפחות המזניחות ולמצות ככל האפשר את תהליכי השיקום בקהילה, ורק אם הניסיון נכשל להוציא את הילד מן הבית. כמו כן, גם לאחר שהילד הוצא מביתו יש להמשיך לתמוך במשפחה ולנסות לשקמה".

בהמשך לכך פותח מודל התכנית הניסיונית "משפחה בשביל הצמיחה" שנועד לספק שירותי שיקום אינטנסיביים בפרק זמן מוגבל למשפחות עם ילדים במצבי סיכון, בני 6 ומעלה, המשולבים או שנשקל שילובם בסידור חוץ-ביתי בגלל תפקוד הורי לקוי. מטרת-העל של התכנית היא לאפשר לילדים לחיות לאורך זמן עם משפחתם ולהבטיח כי הם גדלים במשפחה מיטיבה וקבועה. משרד העבודה והרווחה ועמותת אשלים מפעילים את התכנית הניסיונית ביישובים שונים, ומאיי-רס-ג'וינט-ברוקדייל הוזמן ללוות את הפיילוט במחקר הערכה. במסגרת המחקר בוצעה סקירת ספרות של עקרונות הפרקטיקה המיטבית להפעלת שירותים לשימור התא המשפחתי ושירותים לאיחוד מחדש בין ילדים ששהו בסידורים חוץ-ביתיים לבין הוריהם.

1. מבוא

שירותים למשפחות של ילדים נפגעי הזנחה והתעללות מיועדים לצמצום ההזנחה וההתעללות בילדים, הגנה על הילדים, שיפור התפקוד ההורי ושמירה על התא המשפחתי במידת האפשר (O'Reilly et al., 2010). יש ארבעה סוגי שירותים:

(1) **שירותי מניעה שניונית** (family support services): שירותים אלו מיועדים למשפחות שיש להן מאפיינים המקושרים עם גורמי סיכון להתעללות והזנחה בילדים, אך ילדיהן אינם נתונים בסיכון בהווה. שירותים מסוג זה כוללים הדרכה הורית וקישור בין המשפחה לבין מערכות תמיכה בקהילה (Pithouse & Tasiren, 2000; Warren-Adamson, 2006).

(2) **שירותי מניעה ראשונית** (family-centered and home based services): שירותים אלו מיועדים למשפחות המתאפיינות בהזנחה והתעללות ושנשקלת האפשרות לשילוב ילדיהן בסידור חוץ-ביתי בעתיד, אך בהווה הם אינם נתונים במצבי סכנה. מעבר לשירותים הנכללים בשירותי המניעה השניונית, שירותי המניעה הראשונית כוללים גם ביקורי בית של העובד הסוציאלי, שירותים תרפויטיים פרטניים לבני המשפחה, התערבות במערכות היחסים במשפחה ושירותים קונקרטיים בהשגת דיור הולם, מזון, ביגוד, הסעות ועוד (Mullins, Cheung, & Lietz, 2012). שירותים מסוג זה ניתנים על פי רוב למשך שישה חודשים ויותר.

(3) **שירותים אינטנסיביים לשימור התא המשפחתי** (intensive family preservation services): שירותים אלו מיועדים למשפחות במשבר שילדיהן נתונים במצבי סכנה בהווה וישנה היתכנות גבוהה שיהיה צורך לשלבם בסידור חוץ-ביתי. מטרת השירותים היא למנוע הוצאה של הילדים לסידור חוץ-ביתי וליצור להם סביבה בטוחה ומוגנת בבית משפחתם. שירותים אלו כוללים גם את רכיבי השירותים של מניעה ראשונית ושניונית, והם מתאפיינים בליווי אינטנסיבי של עובדים סוציאליים העובדים עם מעט משפחות בעת ובעונה אחת וזמינים למשפחות 24 שעות ביממה. השירותים הם קצרי-טווח וניתנים על פי רוב במשך 1–4 חודשים (Miller et al., 2006).

(4) **שירותים לאיחוד מחדש** (family reunification services): שירותים אלו מיועדים למשפחות שילדיהן משולבים בסידורים חוץ-ביתיים ומטרתם לפעול לאיחוד מחדש מוצלח בין הילדים לבין הוריהם לאורך זמן ולמנוע הוצאה חוזרת של הילדים לסידור חוץ-ביתי. הם ניתנים על פני מספר חודשים לפני האיחוד מחדש ולפחות למשך 12 חודשים אחריו.

סקירת הספרות מתמקדת בשני סוגי השירותים האחרונים שצוינו לעיל: שירותים לשימור התא המשפחתי ושירותים לאיחוד מחדש בין ילדים ששהו בסידורים חוץ-ביתיים לבין הוריהם. היא מבוססת על מחקרי הערכה על תכניות משני הסוגים, סקירות ספרות ומטה-אנליזות ממדינות מערביות שונות, ובהן ארצות הברית, אנגליה, אוסטרליה ודרום אפריקה. מן הספרות עולה כי שירותים לשימור התא המשפחתי ושירותים לאיחוד מחדש מיועדים לאוכלוסיות יעד דומות ומתבססים על פרקטיקות ואסטרטגיות התערבות דומות. לכן יובאו יחד ממצאי הסקירה לשני סוגי השירותים, בציון ההבדלים ביניהם.

ראשית יובא רקע על אודות תכניות לשימור התא המשפחתי ותכניות לאיחוד מחדש. לאחר מכן יתוארו מאפיינים כלליים וגורמים שנמצאו מקושרים עם תועלת השירותים משני הסוגים: מאפיינים מערכתניים, מאפייני המשפחה והילד ומאפייני ההתערבות. לסיכום יוצגו תובנות וכיווני פעולה. חשוב לציין כי ברחבי העולם מופעלים מודלים רבים של תכניות לשימור התא המשפחתי ולאיחוד מחדש. סקירה זו אינה מתמקדת בתיאור המודלים אלא בתיאור רכיבי ההתערבות המשותפים להם שנמצאו קשורים לתועלת השירותים. לפירוט בנוגע למודלים שונים של התכניות המופעלות במדינות שונות ר' Bronson et al., 2008; Child Welfare Information Gateway, 2011.

2. רקע

2.1 שירותים אינטנסיביים לשימור התא המשפחתי

שירותים אלו מיועדים למשפחות במשבר שילדיהן בני 1-17 נתונים במצבי סכנה בהווה וישנה היתכנות גבוהה שיהיה צורך להוציאם לסידור חוץ-ביתי.¹ מטרות-העל של שירותים אלו הן למנוע הוצאת ילדים לסידורים חוץ-ביתיים, לשמור על ביטחונם ולהביא לידי שיפור בתפקוד ההורים והילדים (Tully, 2008).

תכניות מסוג זה פותחו החל בשנות השבעים בארצות הברית. באותן שנים המענה המקצועי הרווח לילדים נפגעי התעללות והזנחה בתוך המשפחה היה הפרדתם המיידית ממשפחתם והוצאתם לסידורים חוץ-ביתיים. מספר הילדים שהוכנסו לסידורים חוץ-ביתיים ושהו בהם לאורך זמן הלך וגדל בשנות השבעים. בתגובה לעלייה מתמדת זו נחקק בתחילת שנות השמונים חוק פדרלי – The Adoption Assistance and Child Welfare Act. נקבע בו כי הממשלה הפדרלית תעביר למדינות את חלקה בתשלומים על סידורים חוץ-ביתיים רק אם נעשו מאמצים סבירים להשאיר את הילדים עם משפחותיהם ולהפחית את הסיכון שהם נתונים בו. חקיקה זו הובילה לצורך לפתח פרקטיקה ופיתוח מואץ של תכניות לשימור התא המשפחתי.

המודל הראשון לשימור התא המשפחתי שפותח בארצות הברית – והוא נחשב גם אפקטיבי ביותר – הוא Homebuilders (Miller et al., 2006). דרכי העבודה במודל זה הפכו לעקרונות פעולה במרבית המודלים של תכניות לשימור התא המשפחתי בארצות הברית ובמדינות מערביות נוספות בעולם, ובהן אנגליה, דרום אפריקה ואוסטרליה (Casey Family Programs, May 2010; Miller et al., 2006; Walton, Sandau-Beckler, & Mannes, 2001; Strydom, 2012).

ואלה עקרונות הפעולה של המודלים לשימור התא המשפחתי:

- ♦ זמינות לטיפול במצבי משבר וחירום של המשפחה במשך 24 שעות ביממה, שבעה ימים בשבוע,
- ♦ התחלת התערבות מיידית או בתוך 24 שעות מההפניה של המשפחה לשירות
- ♦ תפירת תכנית לפי הצרכים הייחודיים של המשפחה והצבת מטרות ברורות לשינויים שצריכים לחול במשפחה ומעקב אחר השגתן

¹ הגדרה זו לתכניות לשימור התא המשפחתי אינה כוללת שירותי מניעה למשפחות שיש להן מאפיינים המקושרים עם גורמי סיכון להוצאה חוץ-ביתית של ילדים אך ילדיהן אינם מועמדים לשילוב בסידורים חוץ-ביתיים בהווה (Chaffin, Bonner & Hill, 2001; Warren-Adamson, 2006).

- ♦ התערבות אינטנסיבית וקצובה בזמן: ליווי וטיפול במשפחה במשך 6-20 שעות בשבוע, למשך 1-4 חודשים
- ♦ לאחר תחילת ההתערבות זמינות לטיפול במשפחה במשך 24 שעות ביממה, שבעה ימים בשבוע
- ♦ ליווי המשפחה על-ידי מטפל ראשי ו-1-2 מטפלים נוספים, אשר מחליפים את המטפל הראשי בעת הצורך ומספקים לו תמיכה מקצועית
- ♦ מינוי מדריך אישי (supervisor) למטפל הראשי במשפחה, שלמטפל תהיה גישה ישירה אליו 24 שעות ביממה, שבעה ימים בשבוע
- ♦ קביעת עומס עבודה (case load) נמוך למטפל הראשי: 2-6 משפחות במקביל
- ♦ הכשרה של 40 שעות לפחות למטפל הראשי על-ידי מומחים בתחום שיקום המשפחות
- ♦ ביצוע ההתערבות בסביבה הטבעית של המשפחה: בבית המשפחה, בשכונה ובבית הספר (מאפשרת הערכה מדויקת יותר של האינטראקציות המשפחתיות, הבעיות ומשאבי המשפחה ומקנה מיומנויות התמודדות בזמן אמת)
- ♦ אספקת שירותים מסוגים שונים למשפחה: עזרה בסיסית (concrete services) כגון סיוע בביגוד או בהסעות, הקניית מיומנויות פתרון בעיות להורים בגישה קוגניטיבית-התנהגותית (CBT) ומיומנויות בתפקוד ההורי, תיווך עם מערכות תמיכה פורמליות ובלתי פורמליות בקהילה ועוד.

במהלך השנים נעשו מחקרי הערכה רבים על אודות שירותים אינטנסיביים לשימור משפחות. תועלת השירותים נמדדה בעיקר על-ידי בחינת שיעור הילדים שהוצאו לסידורים חוץ-ביתיים בתום ההתערבות. ממחקרי ההערכה עולים ממצאים מעורבים. במחקרים שנעשו בשנים הראשונות להפעלת התכניות לא נמצאו הבדלים בין קבוצות הניסוי לקבוצות הביקורת מבחינת שיעור הוצאתם של ילדים לסידורים חוץ-ביתיים (Berry, 1992; Fraser, Nelson, & Rivard, 1997; Pecora et al., 1995; Wells & Whittington, 1993). במחקרים מעודכנים יותר נמצא כי תכניות מסוג זה מסייעות במניעת הכנסתם של ילדים לסידורים חוץ-ביתיים (Berry, Cash, & Brook, 2000; Blyth & Jayarante, 2002; Kirk & Griffith, 2004; Nelson & Nash, 2008). חשוב לציין כי נמצא שבמחקרי הערכה ניסויים על תכניות לשימור התא המשפחתי שנעשתה בהם הקצאה מקרית בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת ונעשתה גם התאמה בין מאפייני המשפחות בשתי הקבוצות, הייתה ההשפעה של תכניות לשימור התא המשפחתי קטנה יותר מאשר במחקרים שבהם לא נעשו הקצאה מקרית והתאמה בין מאפייני המשפחות בקבוצת השוואה (Al et al., 2012). כיוון שלא ניתן למנוע השפעה של משתנים מתערבים רלוונטיים, חשוב לפרש בזהירות את ממצאי המחקרים הניסויים שנעשו ללא הקצאה מקרית והתאמה בין מאפייני המשפחות בשתי הקבוצות (Weisburd, 2010).

מבחינת התפקוד המשפחתי לאורך זמן, בדיקת התוצאות של שירותים לשימור התא המשפחתי מצומצמת ביותר (McCroskey & Meezan, 1997; Rossi, 1992; Tully, 2008). ואולם, מן המחקרים שנעשו עולה כי בסך הכול תכניות מסוג זה משפיעות בחיוב על התפקוד המשפחתי לאורך זמן (Al et al., 2012; Dagenais et al., 2004; Tully, 2008).

2.2 שירותים לאיחוד מחדש בין ילדים ששהו בסידורים חוץ-ביתיים לבין הוריהם

מחקרים מראים כי מצבם של ילדים – מבחינת חינוך, תעסוקה ובריאות הנפש – ששוהים תקופות ממושכות באומנה, טוב פחות ממצבם של ילדים שגדלים בבית קבוע, כלומר של ילדים החוזרים לחיות עם הוריהם או משולבים באימוץ (Casey Family Programs, 2010). בשנת 1997 נחקק בארצות הברית חוק הפועל להבטיח השמה מהירה של ילדים בבית קבוע (ASFA=Adoption and Safe Families Act of 1997) כדי לתת להם תנאים טובים ככל האפשר ובכך לצמצם את הפערים בין ילדים ששהו לאורך התבגרותם בסידורים חוץ-ביתיים לבין ילדים שגדלו בבית קבוע (Wrobel, Hendrickson, & Grotevant, 2006). במסגרת החוק מוצעים לסוכנויות הרווחה תמריצים לעידוד ההשמה בבית קבוע: חזרה הביתה או אימוץ. היקף התמריצים תלוי במספר הילדים המושמים בפרק זמן מוגבל בבית קבוע. לפי חוק זה, סוג הבית הקבוע שהוא בעדיפות הראשונה להשמתו של ילד הוא בית משפחתי, ובתנאי שיוכל לגדול בסביבה בטוחה ומיטיבה בעבורו (Wulczyn, 2004). בעקבות חקיקה זו הואץ תהליך הפיתוח של שירותים לאיחוד מחדש בין ילדים למשפחותיהם ופותחו בארצות הברית וברחבי העולם תכניות רבות ומגוונות. דוגמאות לתכניות שסייעו באיחוד מחדש מוצלח בקרב שיעור גבוה מהמשפחות הן Rhode Island's Project Connect ו-San Diego's Dependency Court Recovery Project (Miliken & Rippel, 2004).

חוקרים וקובעי מדיניות הצביעו על דרכי התערבות מועילות לאיחוד מחדש:

- ◆ מתן שירותי מעטפת ייחודיים למשפחה, שמיועדים למלא את צורכיהם האינדיבידואליים של הילדים וההורים (Choi & Ryan, 2007) בדגש על מתן שירותי גמילה אינטנסיביים להורים מכורים (Smokowski & Wodarski, 1996)
 - ◆ מתן שירותים אינטנסיביים בבית המשפחה ובסביבתה (Pine et al., 2009)
 - ◆ תמיכה בקשר קבוע בין הילד לבין המשפחה, בתדירות גבוהה, במהלך השהות של הילד בסידור החוץ-ביתי (McWey, Acock, & Porter, 2010)
 - ◆ תיווך וסנגור בין ההורים לבין מערכות ושירותים באמצעות מנטורים שמסייעים בנורמליזציה של חוויות ההורים ומתמקדים בשינויים שהמשפחות צריכות לעשות כדי שהילדים יוכלו לחזור אליהן (Marcenko et al., 2010; Romanelli et al., 2009; Child Welfare Information Gateway, 2011)
 - ◆ הנגשה תרבותית של השירותים להורים/למשפחות (Bellamy, 2008)
 - ◆ מתן עזרה בסיסית למשפחות כדי לסייע בצרכים פיזיים (Wells & Fuller, 2000; Cheng, 2010; Choi & Ryan, 2007)
 - ◆ הכנה אינטנסיבית של המשפחה והילדים בשלב שלפני האיחוד מחדש, ומעקב ותמיכה לאחר האיחוד מחדש, 12 חודשים לפחות (Festinger, 1996; Terling, 1999b; Child Welfare Information Gateway, 2011)
- להלן יובא פירוט של המאפיינים והגורמים שנמצאו בספרות המחקרית קשורים לתועלת של תכניות לשימור התא המשפחתי ולאיחוד מחדש מוצלח מבחינה מערכתית, מבחינת המשפחה והילד ומבחינת ההתערבות.

3. מאפייני המערכת המשפיעים על הצלחת תכניות

3.1 גורמים מערכתיים מלבד הסידור החוץ-ביתי

ישנם שלושה סוגי גורמים ומאפיינים מערכתיים הקשורים לאיחוד מחדש מוצלח: דרכי המימון, דרכי העבודה של בתי המשפט ומאפייני כוח האדם (Child Welfare Information Gateway, 2011).

מימון: דרכי המימון שנמצאו תורמות להצלחת האיחוד מחדש הן הקצאת תקציבים ייעודיים (בד בבד עם הגדלת התקציבים המיועדים למאמצי האיחוד מחדש), גמישות בשימוש בתקציב (Wulczyn & Martin, 2001), שיטות מימון מעורבות, ומתן תמריצים לארגונים המפעילים תכניות לאיחוד מחדש.

בתי משפט: דרכי העבודה של בתי המשפט שנמצאו קשורות לתוצאות חיוביות של איחוד מחדש כוללות שיתוף פעולה בין בתי המשפט לבין סוכנויות לרווחת הילד; מעקב של בית המשפט אחרי לוח הזמנים שנקבע לשילובו של הילד בבית קבוע; ומעקב של בית משפט אחר תפקוד המשפחות והילדים לאחר האיחוד מחדש. גורמים שנמצאו מעכבים את החזרתו של הילד הביתה הם עומס בעבודת בתי המשפט, כיוון שיש בו כדי לגרום לעיכוב בתהליך קבלת ההחלטות על החזרת הילד הביתה; הארכה, מעבר לפרק הזמן המוגבל שנקבע בהנחיות ASFA בעניין מועד ההחלטה על סוג הבית הקבוע שבו ישולב הילד (חזרה אל המשפחה או שילוב במשפחה מאמצת); והעדר הסכמה בין העובדים הסוציאליים של המשפחה לבין השופטים בעניין דרכי הטיפול במשפחה, למשל במצב שבו השופטים מחליטים על איחוד מחדש בעוד העובדים הסוציאליים של המשפחה עדיין אינם מרגישים שהמשפחה בשלה לכך (Child Welfare Information Gateway, 2011).

כוח אדם: בעיות הקשורות לכוח אדם שמשפיעות על תוצאותיהן של תכניות לשימור התא המשפחתי ותכניות לאיחוד מחדש קשורות לתחלופה גבוהה של כוח אדם, לכוח אדם שאינו מיומן (Pecora & Risely-Curtiss et al., 2004; Maluccio, 2000; Risely-Curtiss, 2004) ולעומס עבודה (case load) גדול במיוחד (Risely-Curtiss et al., 2004; Pine, Spath, & Gosteli, 2005; Al et al., 2012). ההשלכות של המאפיינים האלה עלולות להתבטא בהעדר ביקורים מספיקים של העובדים הסוציאליים אצל הילדים באומנה ואצל המשפחות המולידות, מעקב אחר התקדמות המשפחות בתדירות נמוכה מדי, העדר תמיכה מספקת במשפחות, העדר עידוד של ההורים לצרוך שירותים שיעזרו להם להתקדם להשגת המטרה של איחוד מחדש והארכת זמן השיקום להורים (Child Welfare Information Gateway, 2011).

3.2 מאפייני הסידורים החוץ-ביתיים, בעבר ובהווה

ממחקרים על תכניות לשימור התא המשפחתי עולה כי סביר יותר שילדים שהיו בסידור חוץ-ביתי בעבר יוצאו שוב לסידור חוץ-ביתי, ללא קשר לתשומות ולתפוקות ההתערבות (Maluccio, 1999; McCroskey & Meezan, 1997); (רי' להלן: מספר ההשמות בסידור חוץ-ביתי). ממחקרים על תכניות לאיחוד מחדש עולה כי משך השהות של ילד בסידור חוץ-ביתי, היציבות של הילד בסידור וסוג הסידור קשורים לתועלת התכניות.

משך השהות בסידור חוץ-ביתי: נמצא כי ככל שהזמן שהילד שהה בסידור חוץ-ביתי היה ממושך יותר כך עולים הסיכויים שיוצא שוב לסידור חוץ-ביתי לאחר שחזר הביתה (Wulczyn, 1991; Connell et al., 2006; Fuller, Wells, & Cotton, 2001; Grigsby, 1990).

מספר ההשמות בסידור חוץ-ביתי: ממחקרים עולה כי ככל שמספר ההשמות שהילד עבר ביניהן גבוה יותר, כך הסיכויים שישלח לשילוב חוזר בסידור חוץ-ביתי גבוהים יותר (Tam & Ho, 1996; Connell et al., 2006; Block & Libowitz, 1983; Wells & Guo, 1999; Grigsby, 1990).

סוג הסידור החוץ-ביתי שהילד שוה בו: נמצא כי שילוב בסידור חוץ-ביתי מסוג אומנה מעלה את הסיכויים לאיחוד מחדש עם המשפחה (Webster et al., 2005), ולעומת זאת, שילוב במשפחותונים מקטין את הסיכויים להצלחת האיחוד מחדש (Wells & Guo, 1999, 2006). עם זאת נמצא כי השהות באומנה בקרב קרובי משפחה בדרך כלל ממושכת יותר מהשהות באומנה רגילה, ולכן היא מורידה את ההיתכנות לשילוב הילד בבית קבוע (Fuller, 2005; Miller, 2004; Connell et al., 2006).

4. מאפייני המשפחות והילדים המשפיעים על הצלחת תכניות

4.1 המשפחה

ישנם ארבעה סוגי מאפיינים של המשפחה המשפיעים על התועלת של תכניות לשימור משפחות ואיחוד מחדש: שינויים בהרכב המשפחתי, ההשתלבות של האחים בסידורים חוץ-ביתיים, סיבות ההוצאה של הילד מהבית וסוגי הבעיות שעמן ההורים מתמודדים.

4.1.1 שינויים בהרכב המשפחתי

נמצא כי שינויים בהרכב המשפחתי שעמו חי הילד לפני שילובו בסידור חוץ-ביתי לעומת ההרכב המשפחתי לאחר חזרתו הביתה היו קשורים ליציבות לאחר האיחוד מחדש (Wade et al., 2011). כמו כן עלה מן המחקרים כי לילדים שאמורים לחזור למשפחות חד-הוריות ישנו סיכוי גבוה יותר לאיחוד מחדש מוצלח עם משפחתם מאשר לילדים שאמורים לחזור למשפחות עם שני הורים החיים יחד (Fuller, 2005; Block & Libowitz, 1983; Wells & Guo, 1999; Courtney, Piliavin, & Wright, 1997).

4.1.2 השתלבות האחים בסידורים חוץ-ביתיים

בחנית התכנית לשימור התא המשפחתי מראה כי אצל ילדים שבמשפחתם הייתה היסטוריה של שילוב אחים בסידורים חוץ-ביתיים הסיכוי גבוה יותר שינסו לשלב גם אותם בסידורים חוץ-ביתיים (Bagdasaryan, 2005). מהערכת תכנית לאיחוד מחדש בנוגע להשמה של ילדים עם אחיהם בסידורים חוץ-ביתיים עולים ממצאים מעורבים. במחקר אחד נמצא כי השמת ילדים בסידור חוץ-ביתי עם אחיהם מפחיתה את הסיכויים שלהם לחזור לביתם (Tam & Ho, 1996), ובמחקרים אחרים נמצא כי היא מעלה את הסיכויים שלהם לחזור הביתה (Webster et al., 2005; Leathers, 2005). עוד נמצא כי ככל שמספר האחאים שחוזרים הביתה יחד גדול יותר, כך הסיכוי שיוצאו שוב לסידורים חוץ-ביתיים גבוה יותר (Fuller, Wells, & Cotton, 2001).

4.1.3 סיבות ההוצאה מן הבית

ילדים משולבים בסידורים חוץ-ביתיים על-פי רוב בגלל הזנחה, התעללות פיזית, התעללות נפשית ופגיעה מינית. בשונה ממשפחות המשתתפות בתכניות לאיחוד מחדש, ילדיהן של משפחות המשתתפות בתכניות לשימור התא המשפחתי לרוב אינם קרבנות לפגיעה מינית (Tully, 2008).

מחקרים שבחנו תכניות לשימור התא המשפחתי ותכניות לאיחוד משפחות מצאו כי ישנו קשר בין סיבת ההוצאה של הילד מן הבית לבין מידת האפקטיביות של התכניות (Miller, 2004; Yampolskaya, Kershaw). למשל, נמצא כי תכניות אינטנסיביות לשימור התא המשפחתי מועילות פחות במשפחות שהייתה בהן הזנחה כרונית של ילדים מאשר במשפחות שהייתה בהן התעללות פיזית (Berry, Cash & Brook, 2000; Chaffin,). עם זאת נמצא כי בקרב משפחות שהייתה בהן הזנחה ובסיום ההתערבות לא שולבו הילדים בסידורים חוץ-ביתיים ירדו הדיווחים על הזנחה לאחר כשנה מתום ההתערבות והמשפחה נעזרה יותר בתמיכה חברתית ובמשאבים מן הקהילה (Nelson & Nash, 2008).

בדומה לכך נמצא כי תכניות לאיחוד משפחות מועילות פחות למשפחות שהייתה בהן הזנחה של ילדים בהשוואה למשפחות שבהן הוצא הילד מהבית מסיבות אחרות. כך לדוגמה, נמצא כי הוצאת ילדים לסידור חוץ-ביתי בשל הזנחה הייתה מקושרת לתהליך איטי יותר לקראת איחוד מחדש בהשוואה להוצאה כזאת בגלל קשיים אחרים בתפקוד ההורי (Wells & Guo, 1999, 2006; Courtney et al, 1997) ובהשוואה להוצאה-חוץ ביתית בשל קשיי התנהגות חמורים של הילד (Conell et al., 2006; Biehal, 2006), התעללות פיזית (Biehal, 2006; Marshall & English, 1999; Wells & Guo, 2004; Biehal, 2006). כמו כן הוצאת ילדים לסידור חוץ-ביתי בשל הזנחה הייתה מקושרת להיתכנות גבוהה יותר שהילד יוצא שוב לסידור חוץ-ביתי לאחר החזרה הביתה (Wulczyn, 1991; Connell et al., 2006; Fuller, Wells & Cotton,). (2001; Grigsby, 1990).

4.1.4 סוגי הבעיות שההורים מתמודדים עמן

סוגי הבעיות הרווחים ביותר שעמן מתמודדים ההורים הן בעיות בתפקוד ההורי, עוני, שימוש בסמים ובאלכוהול, היעדר תמיכה חברתית, מחלות נפש, מאסר ובעיות בריאותיות. נמצא כי ככל שההורים מתמודדים עם מספר רב יותר של בעיות כך תועלת התכניות לשימור התא המשפחתי ולאיחוד מחדש נמוכה יותר.

עוני: במחקרים שנערכו על תכניות אינטנסיביות לשימור התא המשפחתי נמצא כי ככל שהמצב החברתי-כלכלי של ההורים נמוך יותר, כך גם הסיכוי שיפיקו תועלת מן התכניות נמוך יותר (MacLeod & Nelson,). (2000) וההיתכנות שילדיהם יוצאו לסידורים חוץ-ביתיים גבוהה יותר (Denby & Curtis, 2003; McCroskey). (1997 & Meezan). מחקרים שנערכו על תכניות לאיחוד מחדש מראים כי לילדים ממשפחות עניות במיוחד, היתכנות גבוהה יותר להישאר בסידורים חוץ-ביתיים זמן ממושך יותר, סיכויים נמוכים יותר לאיחוד מחדש עם משפחתם והיתכנות גבוהה להוצאה מחדשת לסידור חוץ-ביתי לאחר החזרה הביתה (Harburger &). (White, 2004; Pine, Spath & Gosteli, 2005; Yampolskaya, Kershaw, & Banks, 2006).

היעדר תמיכה חברתית: קושי זה, המאפיין חלק מהמשפחות, נמצא כגורם סיכון לאיחוד מחדש ולתפקוד המשפחתי הכללי (Braziel, 1996; Corcoran, 2000; Pine, Spath, & Gosteli, 2005). כדי להגביר את סיכויי ההצלחה של האיחוד מחדש הוצע לפעול לחיזוק רשת התמיכה החברתית של משפחות אלו: תמיכה משירותים בקהילה ותמיכה לא פורמלית מרשתות חברתיות בקהילה (Dawson & Berry, 2002).

שימוש ההורים בסמים ובאלכוהול: בעיות מסוג זה נמצאו קשורות לתוצאות טובות פחות של תכניות לשימור התא המשפחתי ותכניות לאיחוד מחדש. נמצא כי להורים מכורים קשה יותר להפיק תועלת

מתכניות לשימור התא המשפחתי מאשר להורים המתמודדים עם קשיים מסוגים אחרים, בעיקר בגלל העדר החפיפה בין תכניות גמילה ארוכות-טווח לבין תכניות אינטנסיביות לשימור התא המשפחתי, שהן קצרות-טווח. במשפחות שבהן ההורים מכורים, ההיתכנות שהילדים יוצאו לסידור חוץ-ביתי גבוהה בהשוואה למשפחות שבהן ההורים מתמודדים עם בעיות מסוגים אחרים (Littell & Schuerman, 2002). בדומה לכך, מממצאי המחקר על תכניות לאיחוד מחדש עולה כי שימוש של הורים בסמים ובאלכוהול מקושר לתהליך איטי יותר לקראת האיחוד מחדש, לכישלון באיחוד מחדש ולסיכויים גבוהים להוצאה מחודשת של הילד לסידורים חוץ-ביתיים לאחר החזרה הביתה (Epstein et al., 1998; Shaw, 2006; Terling, 1999b; Courtney, Piliavin, & Wright, 1997; Vanderploeg et al., 2007). לעומת זאת השתתפות בתכניות יומיות לטיפול בהתמכרויות נמצאה קשורה להצלחת תהליך האיחוד מחדש (Noble, 1997).

מחלות נפש, מאסר ובעיות בריאות של ההורים: בעיות אלו נמצאו קשורות לאפקטיביות נמוכה יותר הן בתכניות לשימור התא המשפחתי והן בתכניות לאיחוד מחדש (Fuller, 2005; Fuller, Wells, & Cotton, 2001; Block & Libowitz, 1983; Littell & Tajima, 2000; Bitonti, 2002). למשל, מהערכת תכניות לשימור התא המשפחתי נמצא כי לילדים שאחד מהוריהם היה בכלא הייתה היתכנות גבוהה יותר להיות מוצאים מביתם לסידור חוץ-ביתי מההיתכנות שילדים שאף לא אחד מהוריהם היה בכלא יוצאו לסידור כזה (Denby & Curtis, 2003; McCroskey & Meezan, 1997). מארש ושותפיו (Marsh et al., 2006) שבחנו תכניות לאיחוד מחדש מצאו כי אפקטיביות התכניות דומה בקרב משפחות המתמודדות עם מחלת נפש של אחד ההורים או שניהם, משפחות שהייתה בהן אלימות פיזית ומשפחות עם בעיות בדיוור. כלומר לא נמצאו הבדלים בשיעורי המקרים של איחוד מחדש בין המשפחות עם סוגי קשיים אלו.

התמודדות המשפחה עם כמה בעיות: נמצא כי ככל שההורים מתמודדים עם מספר רב יותר של בעיות, כך תועלת התכניות לשימור התא המשפחתי ולאיחוד מחדש נמוכה יותר (Biehal, 2006; Festinger, 1996; Fuller, 2005; Fuller, Wells & Cotton 2001; Farmer, 2014). עם זאת נמצא כי שיפור בתחומי הבעיות של ההורים בתהליך ההכנה לקראת החזרה של הילד הביתה היה מקושר להצלחת איחוד מחדש (Marsh et al., 2006; Gregoire & Schultz, 2001).

4.2 הילד

בספרות המחקרית נמצאו שלושה מאפיינים של ילדים הקשורים להיתכנות להפיק תועלת מתכניות לשימור התא המשפחתי ומתכניות לאיחוד מחדש: גיל הילד, המוצא האתני של הילד וסוגי הבעיות שעמן הילד מתמודד. אשר למין הילד, ממצאי המחקרים היו מעורבים.

א. גיל: במחקרים על תכניות לשימור התא המשפחתי נמצא כי ככל שהילדים גדולים יותר, כך תכניות אלו אפקטיביות פחות בעבורם (Al et al., 2012). מסקירת ספרות המחקר על תכניות לאיחוד מחדש עולה כי לילדים עד גיל שנתיים ולמתבגרים יש סיכויים גבוהים יותר להישלח מחדש לסידורים חוץ-ביתיים ופחות סיכויים לחוות הצלחה באיחוד מחדש, בלי קשר לפרקי הזמן שהילדים שהו בסידורים החוץ-ביתיים (Mcdonald, Bryson, & Poertner, 2006; Fuller, 2005; Miller, 2004; Marsh et al., 2006; Conell et al., 2006; Vanderploeg et al., 2007; Fuller, Wells, & Cotton, 2001; Yampolskaya, Kershaw, & Banks, 2006; Shaw, 2006).

ב. מוצא אתני: בחינת תכניות לשימור התא המשפחתי מראה כי ההיתכנות שילדים ממיעוט אתני יוצאו לסידורים חוץ-ביתיים גבוהה יותר מאשר ההיתכנות שילדים המשתייכים לרוב האתני יוצאו לסידורים כאלו (Denby & Curtis, 2003; McCroskey & Meezan, 1997). מהערכה של תכניות לאיחוד מחדש עולה כי ההיתכנות לאיחוד מחדש של משפחות ממיעוט אתני נמוכה מזו של משפחות שאינן ממיעוט אתני, וההיתכנות להוצאה מחדש לסידור חוץ-ביתי גבוהה משלהן. ממצאי המחקרים מראים כי ילדים ממיעוט אתני נשארים בסידורים חוץ-ביתיים זמן ממושך יותר עד האיחוד מחדש וכי תדירות המעבר שלהם בין השמות, לאחר שחזרו הביתה, גבוהה יותר (Conell et al., 2006; Vanderploeg et al., 2007; Yampolskaya, Kershaw, & Banks, 2006; Shaw, 2005; Wells & Guo, 1999; Grogan-Kaylor, 2001; Terling, 1999a; Webster et al., 2005).

ג. סוגי בעיות: נמצא כי אצל ילדים עם בעיות בריאות, בעיות נפשיות, קשיים חמורים בהתקשרות ובעיות התנהגות חמורות, ההיתכנות נמוכה יותר להפיק תועלת מתכניות לשימור התא המשפחתי ומתכניות לאיחוד מחדש. למשל, מהערכה של תכניות לשימור התא המשפחתי נמצא כי הסבירות שילדים עם בעיות התנהגות חמורות ובעיות תוקפנות יוצאו מחדש לסידור חוץ-ביתי היא הגבוהה ביותר (Bitonti, 2002; McCroskey & Meezan, 1997). מהערכה של תכניות לאיחוד מחדש נמצא כי לילדים עם כל סוגי הבעיות שצוינו לעיל יש סיכוי גבוה יותר להישלח מחדש לסידורים חוץ-ביתיים לאחר חזרתם הביתה בהשוואה לילדים שהתאפיינו בסוגי בעיות אחרים (Farmer, 2014; Conell et al., 2006; Yampolskaya, Kershaw, & Banks, 2006; Courtney, Piliavin, & Wright, 1997; Grogan-Kaylor, 2000; Romney et al., 2006).

ד. מין: במחקרים השונים נבחן הקשר בין מין הילד לבין תועלת התכניות לשימור התא המשפחתי והתכניות לאיחוד מחדש. נמצא כי תכניות לשימור התא המשפחתי אפקטיביות יותר לבנים מאשר לבנות (Dunn, 2012; Culhane & Taussig, 2010; Al et al., 2012). בשונה מכך, במחקרים על תכניות לאיחוד מחדש דווח שאין הבדלים במידת ההצלחה של האיחוד מחדש או מידת השילוב החוזר בסידורים חוץ-ביתיים בהשוואה בין בנים לבנות (Epstein, et al., 1998; Wulczyn, 1991; Vanderploeg et al., 2007).

5. מאפייני ההתערבות המשפיעים על הצלחת תכניות

בחלק זה יוצגו מאפיינים של התערבות התכניות לשימור התא המשפחתי ולאיחוד מחדש שבספרות המחקרית נמצא שהם קשורים להיתכנות להפיק תועלת מן התכנית: איתור המקרים המתאימים (משפחות עם מוטיבציה לאיחוד); תהליך התערבות מתוכנן ומובנה שנמצא בתכניות לאיחוד מחדש; עידוד מעורבות ההורים בתהליכי קבלת החלטות ובתכנון ההתערבות; קשר רציף בין ההורים לילדים במהלך ההיות בסידור החוץ-ביתי בתכניות לאיחוד מחדש; ליווי אינטנסיבי, חם ותומך מצד העובדים הסוציאליים; מתן שירותים המספקים מענה למכלול הצרכים של המשפחה; תמיכה חברתית מהמשפחה המורחבת, המשפחות האומנות ומנטורים; המשך תמיכה במשפחות לאחר השגת התוצאות המצופות.

5.1 איתור המקרים המתאימים: משפחות בעלות מוטיבציה לגדל את הילד

מחקרים מצאו כי ככל שהמוטיבציה של ההורים שהילד יגדל עמם הייתה גבוהה יותר וככל שפעלו באקטיביות להשגת מטרה זו, כך היו סיכויים גבוהים יותר שימשיכו או ישובו לגדל את הילד (Cleaver, 2000; Harwin, 2001; Sinclair et al., 2005; Farmer, 2014).

לרצונם לגדל את הילד קשורה לתוצאות נמוכות יותר של תכניות לשימור התא המשפחתי ותכניות לאיחוד מחדש. למשל, ממחקרים על תכניות אינטנסיביות לשימור התא המשפחתי נמצא כי להורים מכורים, להורים שהזניחו את ילדיהם הזנחה כרונית ולהורים עם בעיות בריאות הנפש הייתה מוטיבציה נמוכה יותר ומעורבות פחותה, ואלה השפיעו על היתכנות גבוהה יותר להוצאת ילדים לסידורים חוץ-ביתיים (Littell & Tajima, 2002; Bitonti, 2000). ממחקרים על תכניות לאיחוד משפחות נמצא כי הורים שהביעו אמביוולנטיות בנוגע לרצונם שהילד יחזור לחיות עמם סירבו לקבל לפחות שירות אחד שהוצע להם, לא הייתה עקביות בנוכחותם בדיונים בבית המשפט, לא הייתה עקביות במפגשים שנקבעו להם עם ילדיהם, לא הייתה עקביות במפגשים שהוצעו להם בשירותים שונים, הם לא שיתפו פעולה עם ההחלטות על סוגי השינויים שהם צריכים לעשות בחייהם כדי להבטיח את ההצלחה של האיחוד מחדש עם הילד והם נטו לבקש את השמת הילד בסידור חוץ-ביתי בשלבים שונים לאחר האיחוד מחדש (Hess & Folaron, 1991; Littell & Tajima, 2000; Littell, 2001; Barber & Delfabro, 2004).

5.2 תהליך התערבות מתוכנן ומובנה שנמצא בתכניות

המחקר מראה כי רצוי שההתערבות תהיה מתוכננת ומובנית ותכלול תהליך של איתור המשפחות המתאימות; הערכה מדויקת, רב-תחומית וכוללנית של צורכי המשפחה; ניסוח מטרות ברורות לשינויים שצריכים לחול אצל המשפחה והתאמת דרכי הטיפול; וחתומה על הסכם עם ההורים שלפיו אם אינם עומדים בתנאים שהוסכם עליהם, הילד לא יוחזר אליהם (Bronson et al., 2008).

איתור המשפחות המתאימות: כאמור, חשוב לזהות מראש את המשפחות המתאימות להתערבות מעין זו, משפחות שיש להן פוטנציאל אפשרי להחזרת הילד הביתה, ולקבוע שאיחוד מחדש יהיה המטרה העליונה בהשגת בית קבוע עבור הילד. לחלופין, זיהוי מוקדם של הצרכים, הכוחות ומידת הסיכון והמוגנות של הילד יכולים לסייע הן בהחלטה שאיחוד מחדש לא יהיה לטובת הילד והן במציאת חלופות להשגת קביעות בחייו (Child Welfare Information Gateway, 2011).

הערכה מדויקת רב-תחומית וכוללנית של צורכי המשפחה: חשוב לבצע הערכת צרכים מדויקת ככל האפשר בהתאם למאפיינים הייחודיים של כל משפחה, במטרה להשיג איחוד מחדש מוצלח. חיזוק לתפיסה זו נמצא בממצאים ממחקר שהראו כי הערכה לא מדויקת של צורכי המשפחות בשלב שלפני האיחוד מחדש הייתה מקושרת עם העדר יציבות לאחר האיחוד מחדש (Hess et al., 1992). רצוי שתהליך בחינת הצרכים של הילדים והמשפחות יהיה רב-תחומי ויכלול בחינה של מכלול הבעיות המורכבות של ההורים ושל הילדים, ובהן מידת הסיכון והמוגנות של הילד והכוחות של המשפחה המצומצמת והמורחבת (Who Cares? Trust, 2006; Stein, 2009; Child Welfare Information Gateway, 2011).

ניסוח מטרות ברורות לשינויים אצל המשפחה והתאמת דרכי הטיפול: ישנו צורך בניסוח מטרות ברורות לשינויים שצריכים לחול אצל המשפחה בכל התחומים ובהתאמה של דרכי הטיפול במכלול הצרכים (DePanfilis, 1999; Macdonald, 2001; Child Welfare Information Gateway, 2011). כמו כן חשוב לזהות את העיתוי המתאים ביותר לאיחוד מחדש (Bronson et al., 2008). בספרות המקצועית הודגש כי דפוסים של הזנחה על-ידי הורים והתעללות מצדם מושפעים מגורמים שונים, וההתערבויות הניתנות למשפחות צריכות

למלא כראוי את הצרכים המשפיעים על סוגי הבעיות בתפקוד ההורי (DePanifilis, 1999; Petras, Massat, & Essex, 2002; Dawson & Berry, 2002).

חתימה על הסכם עם ההורים: לאחר גיבוש תכנית הטיפול והתנאים להחזרת הילד להוריו רצוי לחתום על הסכם עם ההורים שלפיו אם בפרק זמן מסוים הם אינם עומדים בתנאים שהוחלט והוסכם עליהם, אף שהם מקבלים תמיכה הולמת כדי למלא את צורכיהם, הילד לא יוחזר הביתה ויתבצעו תכניות חלופיות לשילובו בבית קבוע – קרי במשפחה מאמצת (Farmer, 2014).

5.3 עידוד מעורבות ההורים בתהליכי קבלת החלטות ובתכנון ההתערבות

ממחקרים על תכניות לשימור התא המשפחתי ועל תכניות לאיחוד מחדש עולה כי מעורבות הורים בתהליכי קבלת החלטות ובתכנון ההתערבות עשויה להגביר את תועלת התכניות. הספרות המחקרית על אודות תכניות לשימור התא המשפחתי מראה שמעורבות של משפחות בהגדרת המטרות לשינויים שצריכים לחול אצלן משפיעות על היתכנות גבוהה יותר להשגת הילדים בבית (Berry, Cash & Brook, 2000; Bitonti, 2002; Littell, 2000; Schuerman, 2002, Littell & Tajima, 2000). מסקירה של מחקרי הערכה על שירותים לשימור התא המשפחתי עולה כי ככל שהתכניות כללו יותר רכיבים של מעורבות ההורים והשתמשו בכוחות ההורים, כך הייתה להן השפעה משמעותית יותר על מניעת הוצאה של ילדים לסידורים חוץ-ביתיים, קידום הרווחה של הילדים ומניעת הישנותן של תופעות התעללות בילדים והזנחה שלהם לאורך זמן (Macleod & Nelson, 2000).

גם ממחקרים על תכניות לאיחוד מחדש עולה כי מעורבות הורים בתהליכי קבלת החלטות ובתכנון ההתערבות לקראת האיחוד מחדש עם הילד עשויה להגביר את סיכויי ההצלחה של האיחוד ולהפחית את ההיתכנות להוצאה חוזרת של הילדים לסידורים חוץ-ביתיים (Farmer, 1996; Leathers, 2002; Miller et al., 2006; Bronson et al., 2008). מעורבות ההורים הופכת משמעותית כאשר ההורים מאמינים שמייחסים כבוד וערך לפוטנציאל שלהם לגדל את ילדיהם ולספק להם ביטחון והגנה, כאשר נותנים להם מידע כיצד לסגור על עצמם ועל ילדיהם, וכאשר מאפשרים להם גישה לשירותים ולמשאבים שהם צריכים במטרה להשיג את המטרה של איחוד מחדש (National Resource Center for Permanency and Family Connections, 2009). מחקרים מראים כי ככל שמספר פעילויות המעורבות של המשפחה לפני האיחוד מחדש גבוה יותר, כך סיכויי ההצלחה של האיחוד מחדש גבוהים יותר (Child Welfare Information Gateway, 2011).

5.4 קשר רציף בין ההורים לילדים במהלך השהות בסידור חוץ-ביתי בתכניות לאיחוד מחדש

מחקרים הראו שקשר קבוע בין ההורים לילדים במהלך שהותם של הילדים בסידורים חוץ-ביתיים, הכולל ביקורים קבועים של הילדים בבית ההורים, מגביר את הסיכויים לאיחוד מחדש ומפחית את הסיכויים להוצאה חוזרת של ילדים לסידורים חוץ-ביתיים לאחר החזרה הביתה. כל זה בתנאי שלא הייתה לילדים חוויה שלילית בביקורים בבית הוריהם (Grigsby, 1990; Noble, 1997; Leathers, 2002). נמצא כי חוויה שלילית כזו מפחיתה את הסיכויים לאיחוד מחדש מוצלח (Block & Libowitz, 1983). גם במחקר שבחן לעומק את סוגיית הקשר בין הורים לילדיהם במהלך השהות בסידורים חוץ-ביתיים נמצא מתאם בין קשר של הורים עם ילדיהם במהלך שהותם בסידורים חוץ-ביתיים לבין איחוד מחדש, אך לא נמצא קשר סיבתי, כך למשל יכול להיות שהקשר נבע ממשתנה מתווכת, למשל המוטיבציה של ההורים שהילד ימשיך לגדול

אתם (Barber & Delfabro, 2004). מתאם גבוה במיוחד נמצא בין קשר קבוע של ההורים עם ילדיהם בחודשים הראשונים להוצאה לסידור חוץ-ביתי (גם אם תדירות הקשר יורדת בהמשך) לבין הצלחת האיחוד מחדש (Barber & Delfabro, 2004). עוד נמצא כי הגברת תדירות המפגשים בין ההורים לילד סמוך להחזרתו של הילד לבית הוריו המולידים מעלה את הסיכויים להצלחת האיחוד מחדש ומפחיתה את הסיכויים להוצאה חוזרת שלו לסידורים חוץ-ביתיים (Child Welfare Information Gateway, 2011).

5.5 ליווי אינטנסיבי, חם ותומך מצד העובדים הסוציאליים

העובד הסוציאלי של המשפחה אמור לנהל קשר שוטף בתדירות קבועה וגבוהה עם ההורים (Farmer, 1996; Littell & Schuerman, 1995; Noble, 1997; Dawson & Berry, 2002), לבסס אתם תקשורת פתוחה וכנה (Lewis, 1991; Yatchmenoff, 2005), לעודד אותם להיות מעורבים בכל שלבי התהליך ולתת משוב (Regional Research Institute for Human Services, 1998; Rooney, 1992), להתמקד בכוחות המשפחה ולעודד מעורבות של המשפחה המורחבת (Lewis, 1991; Maccuccio, Warsh, & Pine, 1993).

במחקר שבחן מעורבות הורים במשפחות שקיבלו שירותי איחוד מחדש מסוכנויות להגנת הילד נמצא כי קשרים בין-אישיים חיוביים עם העובד הסוציאלי היו הגורם המנבא החזק ביותר למעורבותם הגבוהה של ההורים בתהליך תכנון הטיפול (Regional Research Institute for Human Services, 1998). ממצאים אלו מתיישבים עם ממצאים ממחקר על תכניות לשימור התא המשפחתי: ככל שהמשפחות מדווחות שהן יכולות יותר לסמוך על העובד הסוציאלי וככל שהן מרגישות שההתנהגות כלפיהן הוגנת, כך שיעור השילוב של ילדים בסידורים חוץ-ביתיים נמוך יותר (Fraser & Pecora, 1991). במחקר אחר על שירותים לאיחוד מחדש, שאחד הרכיבים שלו כלל ראיונות עומק עם הורים, נשאלו ההורים מה נראה להם הכי חשוב כדי להצליח להשיג את מטרותיהם. בין היתר הם השיבו כי חשוב להם שהעובדים הסוציאליים יקשיבו להם ויכבדו אותם, חשוב להם שהעובדים הסוציאליים יעזרו להם לפתח את הביטחון העצמי שלהם כהורים ושהמעקב אחר התקדמותם בהשגת המטרות לקראת האיחוד מחדש יהיה משולב בחום רגשי (Farmer, 2014). עוד נמצא, במחקר אחר, כי התנהגויות העובד הסוציאלי התורמות לתועלת התכניות כוללות ריכוך החששות של בני המשפחה בתהליך שלקראת האיחוד מחדש, בניית מערכת יחסים אוהדת בין העובד הסוציאלי למשפחה, מתן סיוע אפקטיבי למשפחות וכן הנחיה ועידוד לביצוע המשימות לקראת השגת היעדים שהוסכם עליהם (Rooney, 1992). ממצאים אלו ואחרים מעידים על חשיבות הכשרתם ועל איכותם המקצועית של העובדים הסוציאליים העוסקים בהתערבויות מסוגים אלו (Bronson et al., 2008).

5.6 מתן שירותים המספקים מענה למכלול הצרכים של המשפחה

השירותים הניתנים למשפחות בתכניות לשימור התא המשפחתי ובתכניות לאיחוד מחדש מכוונים לפיתוח סביבה מוגנת ומטפחת לילד. רצוי כי אספקת השירותים תינתן במכלול תחומי החיים הקשורים לתפקוד המשפחתי (Corcoran, 2000; Macdonald, 2001), תוצע לכלל בני המשפחה (Bronson et al., 2008); תהיה עוטפת ומותאמת לצורכי המשפחה הייחודיים (Child Welfare Information Gateway, 2011), תסתמך על נגישות תחבורתית ותרבותית לשירותים (Child Welfare Information Gateway, 2011) ותכלול מתן שירותי תיאום טיפול בין השירותים הניתנים בקהילה (Carroll, 1980; Maccuccio, Warsh, & Pine 1993).

5.6.1 סוגי המענים שחשוב שינתנו

הספרות המחקרית מצביעה על החשיבות באספקת סוגי המענים שלהלן במסגרת תכניות לשימור התא המשפחתי ובמסגרת תכנית הטיפול במשפחות לפני האיחוד מחדש ואחריו: עזרה בסיסית, שירותי טיפול בהתמכרויות של הורים, שירותי בריאות נפש להורים וילדים וכן הקניית מיומנויות חיים להורים. עוד מומלץ בספרות המחקר לספק שירותי תמיכה למשפחות לאחר האיחוד מחדש לתקופה של 12 חודשים לפחות (Bronson et al., 2008; Dawson & Berry, 2002) הכוללים סיוע בניהול משק הבית, מסגרות יום ומסגרות טיפוליות אחרי הצהריים לילדים, מתן הדרכה הורית, מתן שירותי מניעה למשפחות בתחומים שבהם ישנה היתכנות שיווצרו קשיים ובעיות (Bronson et al., 2008; Child Welfare Information Gateway, 2011) וכן סיוע למשפחות בחיזוק מערכות התמיכה שלהן (Dawson & Berry, 2002; Carlson et al., 2006).

בהמשך סקירתנו מופיע פירוט המענים שחשוב לספק למשפחות, הן בתכניות לשימור התא המשפחתי והן בתכניות לאיחוד מחדש.

עזרה בסיסית: כאמור, אצל ילדים ממשפחות עניות במיוחד ההיתכנות להפיק תועלת מתכניות לשימור התא המשפחתי ומתכניות לאיחוד מחדש נמוכה במיוחד (Wells & Guo, 2004, 2006; Harburger & White, 2004; Pine, Spath, & Gosteli, 2005; Yampolskaya, Kershaw, & Banks, 2006). נמצא שעוני קשה הוא אחד הגורמים להזנחה על-ידי הורים (DePanifilis, 1999; Petras, Massat, & Essex, 2002; Dawson & Berry, 2002). מחקרים שונים הראו כי עזרה בסיסית כגון אספקת מזון, הסעה, סיוע בשילוב בתעסוקה וסיוע בדיוור ובצריכת שירותים ציבוריים – כל אלה הם רכיבים קריטיים של הפרקטיקה המסייעת להורים המתקשים לגדל את ילדיהם (Wells & Fuller, 2000; Cheng, 2010; Choi & Ryan, 2007). התכניות שנמצאו מועילות ביותר לא רק שסיפקו שירותים הממלאים צרכים בסיסיים אלא גם הדריכו את ההורים כיצד להיעזר במשאבים בקהילה כדי שבעתיד יוכלו למצוא בעצמם מענה לצורכיהם אלו. במחקר על תכניות לשימור התא המשפחתי נמצא כי מתן עזרה בסיסית למשפחות סייעה במניעת הוצאתם של ילדים לסידורים חוץ-ביתיים (Berry, 1997; Chaffin, Bonner, & Hill, 2001) ובמניעת הישנות של התעללות והזנחה (Ryan & Schuerman, 2004). במחקר באילינוי על תכניות לאיחוד משפחות, 50% מהמשפחות שילדיהן חזרו אליהן מסידורים חוץ-ביתיים דיווחו על צריכה גבוהה של עזרה בסיסית, כגון סיוע כלכלי והסעות (Rzepnicki, 1997; Schuerman & Johnson, 1997).

שירותי טיפול בהתמכרויות של הורים: מן הספרות המחקרית עולה כי יש לשים דגש מיוחד על טיפול בהתמכרויות של הורים, מכיוון שהתמכרות היא אחת הסיבות הרווחות ביותר להוצאתם של ילדים לסידורים חוץ-ביתיים (Smokowski & Wodarski, 1996). במחקר של פרמר ולוטמן (Farmer & Lutman, 2012), נמצא כי במקרים רבים חלה החמרה בצריכת הסמים והאלכוהול של ההורים לאחר חזרתם של הילדים הביתה, והילדים חזרו להיות קרבנות לאליומות ולהזנחה מצד הוריהם. בחינת הגורמים להחמרה בהתמכרויות הראתה כי להורים לא הייתה די מוטיבציה להיגמל מההתמכרות או ששירותי הגמילה שקיבלו לא היו מותאמים לצורכיהם. עוד עלה כי במרבית המקרים ההערכה של העובדים הסוציאליים בעניין מצבם של ההורים סמוך לחזרתם של הילדים לא הייתה מדויקת: הם העריכו שההורים הפחיתו משמעותית את צריכת הסמים והאלכוהול או שנגמלו מהתמכרותם, אף שלא זה היה המצב. ממצאים אלו מעידים על צורך בהכשרת העובדים הסוציאליים להעריך הערכה מציאותית יותר את דרגת החומרה של

ההתמכרות ואת המידה שבה היא עלולה לסכן את הילדים ולגרום לפגיעה בהם. הכשרה מעין זו דרושה גם כדי לתכנן התערבויות ותכניות טיפול מותאמות לצורכיהם הייחודיים של הורים מכורים (Forrester & Harwin, 2008, 2011).

שירותי בריאות נפש להורים ולילדים: המחקרים המליצו לספק שירותי בריאות נפש הן להורים והן לילדים כדי להבטיח תועלת של תכניות לשימור התא המשפחתי ותכניות לאיחוד מחדש (Asen et al., 1989; Maluccio, 2000; Risley-Curtiss, 2004). למשל, במחקרים על תכניות לאיחוד מחדש נמצא כי קשיים לאחר האיחוד מחדש התעוררו במיוחד בקרב משפחות שבהן לילדים היו קשיי התנהגות חמורים. השילוב בין הורים המתקשים בתפקוד ההורי ומתאפיינים בהעדר יציבות רגשית לבין ילדים עם קשיי התנהגות חמורים מקטין את הסיכויים להצלחת האיחוד מחדש. עם זאת נמצא כי במקרים שהילדים קיבלו טיפול ממוקד בקשיים ההתנהגותיים שלהם במהלך שהותם בסידור החוץ-ביתי, ובמקביל גם ההורים טופלו והוכנו להתמודדות עם קשיי ההתנהגות של ילדיהם, הסיכויים להצלחת האיחוד מחדש היו גבוהים יותר (Biehal, 2008; Farmer, 2014).

הקניית מיומנויות חיים להורים: מחקרים הראו כי רצוי שתכנית הטיפול תכלול רכיב של הקניית מיומנויות חיים להורים, כגון מיומנויות תקשורת, מיומנויות לפתרון בעיות וטכניקות לניהול התנהגות ולשליטה בכעסים (Corcoran, 2000; Dore & Lee, 1999; Maluccio, 2000; Dawson & Berry, 2002; Pine, Spath, & Gosteli, 2005). כך למשל, במחקר על תכניות לשימור התא המשפחתי נמצא כי העדר הדרכה במיומנויות בתפקוד הורי היה מקושר עם הישנות של תופעות ההתעללות וההזנחה (Berry, Cash & Brook, 2000).

5.6.2 שיפור בדרך אספקת השירותים

קשיים באספקת שירותים, הכוללים מחסור בשירותים מסוימים, היעדר אמצעי תחבורה והסעות לשירותים, רשימות המתנה ארוכות לשירותים, העדר נגישות תרבותית לשירותים והעדר ביקורים קבועים של עובדים סוציאליים בבתי המשפחות פוגעים באפקטיביות של תכניות לשימור התא המשפחתי ובתכניות לאיחוד מחדש (Child Welfare Information Gateway, 2011; Berry, Cash & Brook, 2000). למשל, נמצא כי אספקה דלה של שירותים לאחר האיחוד מחדש שאינה מותאמת לצורכי המשפחות מגבירה את הסיכון לנזק בילדים ומשפיעה על חזרתן של תופעות ההתעללות וההזנחה של ילדים ועל הוצאה חוזרת לסידורים חוץ-ביתיים. בעיות נפוצות באספקת שירותים לאחר האיחוד מחדש כוללות הפסקת טיפול לפני מועד הסיום המתוכנן (disruption), העדר זמינות של שירותים, היעדר זמינות של שירותים בתדירות ובמשך הזמן הנחוצים למשפחות וכן עלות גבוהה של השירותים (Child Welfare Information Gateway, 2011).

5.7 תמיכה חברתית מהמשפחה המורחבת, המשפחות האומנות ומנטורים

עידוד התמיכה החברתית במשפחות במסגרת תכניות לשימור התא המשפחתי ולאחיד מחדש עשוי להגביר את תועלת התכניות. מסקירה של מחקרי הערכה על שירותים לשימור התא המשפחתי עלה למשל כי ככל שהתכניות כללו יותר רכיבים של תמיכה חברתית, כך הייתה להן השפעה משמעותית יותר על מניעת הוצאתם של ילדים לסידורים חוץ-ביתיים, על קידום הרווחה של הילדים ועל מניעת הישנות של תופעות ההתעללות וההזנחה (Macleod & Nelson, 2000).

מסקירה של מחקרים על אודות תכניות לאיחוד מחדש עולה כי תמיכה חברתית בהורים מצד קרובי משפחה המשמשים משפחה אומנת לילד, בני המשפחה המורחבת והמשפחות האומנות המטפלות בילדים, וכן עידוד התמיכה מצד לקשר בין ההורים לבין הילדים הייתה קשורה להצלחת מאמצי האיחוד מחדש (Child Welfare Information Gateway, 2011; Bronson et al., 2008; Dawson & Berry, 2002; Kemp et al., 2009; Yatchmenoff, 2005).

נמצא למשל כי מערכת יחסים חיובית בין ההורים האומנים לבין ההורים של הילד מונעת מהילדים מצב של קונפליקט נאמנויות בין משפחתם המולידה לבין משפחתם האומנת, והיא מאפשרת להורים האומנים לספק תמיכה להורים המולידים ולילדיהם גם אחרי האיחוד מחדש. לכן, כאשר בוחרים במשפחות אומנות יש לשקול את הניסיון, מידת הבגרות וכישורי התקשורת שלהן, את יכולתן לשמש בתפקידים מרובים ואת הצורך האפשרי בהמשך הכשרה בעבורן (Lewis & Callaghan, 1993; Sanchirico & Jablonca, 2000).

מחקרים הראו כי הורים עשויים להפיק תועלת גם משיתוף פעולה עם הורים אחרים שהצליחו להשיג איחוד מחדש מוצלח עם ילדיהם ומשמשים כמנטורים אישיים בעבורם (Marcenko et al., 2010; Romanelli et al., 2009). המנטורים יכולים לעזור להורים להבין את התהליכים שהם עומדים לעבור במערכות השונות, למשל המערכת המשפטית ומערכת הרווחה להגנת הילד וכן, את העזרה שיקבלו בשירותים שונים. כמו כן הם עשויים לעזור להם לחוש שאינם חריגים ולסייע להם להתמקד בשינויים שעליהם לעשות בחייהם האישיים כדי לאפשר את האיחוד מחדש עם ילדיהם (Marcenko et al., 2010; Romanelli et al., 2009). אנטוני ושותפיו (Anthony et al., 2009) מצאו כי להורים שהשתתפו בתכנית ששידכה ביניהם לבין הורים שהצליחו באיחוד מחדש עם ילדיהם היו סיכויים גבוהים פי ארבעה להגיע לאיחוד מחדש מאשר להורים בקבוצת השוואה.

5.8 המשך תמיכה במשפחות לאחר השגת התוצאות המצופות

חשוב שגם לאחר השגת התוצאות המצופות בתכנית תימשך התמיכה במשפחות כדי למנוע את הוצאתו של הילד לסידור חוץ-ביתי (במסגרת התכנית לשימור התא המשפחתי) וכדי להחזירו לחיות עם משפחתו (במסגרת התכנית לאיחוד מחדש). כך למשל ספרות המחקר מראה כי ליווי אינטנסיבי ומתן שירותים לאחר האיחוד מחדש הכרחיים למניעת חזרה של תופעות התעללות והזנחה בילדים ושל הוצאה מחדש של ילדים לסידורים חוץ-ביתיים (Festinger, 1996; Terling, 1999b; Child Welfare Information Gateway, 2011).

6. תובנות וכיווני פעולה

תכניות אינטנסיביות לשימור התא המשפחתי מיועדות למשפחות במשבר שילדיהן הם נפגעי התעללות והזנחה ושההיתכנות להוצאתם לסידור חוץ-ביתי גבוהה. תכניות אלו נועדו למנוע את הוצאתם של הילדים לסידור חוץ-ביתי ולאפשר להם לחיות עם הוריהם בסביבה בטוחה ומיטיבה לאורך זמן. תכניות לאיחוד מחדש בין הורים לילדיהם השוהים בסידור חוץ-ביתי בשל הזנחה והתעללות נועדו לאפשר את החזרת הילדים להורים ואת המשך חייהם בסביבה בטוחה ומיטיבה לאורך זמן, בלי להוציאם שוב לסידור חוץ-ביתי. למרות השוני בין סוגי התכניות, ישנן נקודות דמיון רבות ביניהם מבחינת אוכלוסיית היעד ואסטרטגיות ההתערבות.

לסיכום סקירת הספרות נביא תובנות וכיווני פעולה משותפים הנוגעים לבחינה המערכתית, למאפייני המשפחה והילד ולדרכי ההתערבות בשני סוגי השירותים שבהם מתמקדת סקירה זו. תקוותנו היא שיש בהם כדי לסייע לעיצוב הפיילוט "משפחה בשביל הצמיחה" שמכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל התבקש ללוות במחקר הערכה.

6.1 תובנות וכיווני פעולה הנוגעים לבחינה המערכתית

תקציב ומימון: רצוי להקצות תקציבים ייעודיים למאמצי האיחוד מחדש, להשתמש בשיטות מימון מעורבות ולאפשר גמישות בשימוש בתקציב.

שיתוף פעולה בין הרשויות: רצוי לפעול ליצירת שיתוף פעולה בין בתי המשפט לבין שירותי הרווחה. חשוב שבית המשפט יפעל במסגרת לוח הזמנים שנקבע לשילובו של הילד בבית קבוע וינהל מעקב אחר תפקוד המשפחות והילדים לאחר האיחוד מחדש.

עובדים סוציאליים: רצוי שהעובדים הסוציאליים המלווים את המשפחות בתהליך האיחוד מחדש יעברו הכשרה לתפקידם, יעבדו בעומס עבודה נמוך יחסית, ושלא תהיה תחלופה בכוח האדם המלווה את המשפחה בתקופה שלפני האיחוד מחדש ואחריו.

הסידור החוץ-ביתי הנוכחי: בתכניות לאיחוד מחדש יש לשים לב שילדים ששוהים בסידור חוץ-ביתי מסוג של אומנה רגילה מפקים תועלת רבה יותר מהתכנית בהשוואה לילדים ששהו במשפחותונים או במסגרות טיפוליות-אשפוזיות.

היסטוריה של השמות: בתכניות לשימור התא המשפחתי חשוב לשים לב שאצל ילדים ששהו בעבר בסידורים חוץ-ביתיים, היתכנות נמוכה יותר למניעת הוצאה לסידורים חוץ-ביתיים. בתכניות לאיחוד מחדש חשוב לתת את הדעת להיתכנות נמוכה להפיק תועלת מתכנית האיחוד מחדש אם היו כבר שהות ממושכת של ילדים בסידור חוץ-ביתי ומעבר בין השמות.

6.2 תובנות וכיווני פעולה הנוגעים למאפייני המשפחות והילדים

מאפייני ההרכב המשפחתי: יש לשים לב שההיתכנות גבוהה יותר לאיחוד מחדש מוצלח, אם ילדים חוזרים למשפחות חד-הוריות מאשר אם הם חוזרים למשפחות שיש בהן שני הורים. כמו כן ישנה היתכנות נמוכה יותר לאיחוד מחדש מוצלח ככל שמספר האחאים שחוזרים הביתה יחד גדול יותר.

מאפייני ההורים: חשוב לשים לב למאפייני ההורים שנמצאו קשורים להיתכנות נמוכה במיוחד להפיק תועלת מתכניות לשימור התא המשפחתי ולאיחוד מחדש: עוני קשה, התמכרות לסמים/אלכוהול, אחד ההורים בכלא, לאחד ההורים/שניהם יש בעיות בריאות הנפש.

ריבוי בעיות: ככל שההורים מתמודדים עם מספר רב יותר של בעיות כך ההיתכנות להפיק תועלת מתכניות לשימור התא המשפחתי ולאיחוד מחדש נמוכה יותר.

מאפייני ההשתלבות של האחים בסידורים חוץ-ביתיים: יש לשים לב כי לילדים המשתתפים בתכנית לשימור התא המשפחתי שהייתה במשפחתם היסטוריה של הוצאת אחים לסידורים חוץ-ביתיים יש סיכוי

גדול יותר להיות מוצאים לסידורים חוץ-ביתיים. חשוב לשים לב שככל שגדול יותר מספר האחאים שחוזרים הביתה יחד במסגרת תכנית לאיחוד מחדש, כך הסיכוי שהילדים יוצאו לסידורים חוץ-ביתיים גבוה יותר.

סיבת ההוצאה של הילד מהבית: חשוב לשים לב שהוצאת ילד מהבית/שקילת הוצאתו בשל הזנחה קשורה להיתכנות נמוכה יותר להפיק תועלת מתכניות לשימור משפחות ואיחוד מחדש: הסיכוי למנוע את הוצאתם מן הבית, לסידור חוץ-ביתי, של ילדים נפגעי הזנחה נמוך יותר מהסיכוי למנוע את הוצאתם של ילדים נפגעי התעללות פיזית; תהליך ההכנה לקראת איחוד מחדש בקרב ילדים שהוצאו מהבית בשל הזנחה איטי בהשוואה לתהליך בקרב ילדים שהוצאו מהבית בשל קשיי התנהגות חמורים שלהם או בשל התעללות פיזית או מינית בהם.

מאפייני הילדים: חשוב לשים לב למאפייני הילדים שנמצאו קשורים להיתכנות נמוכה יותר להפיק תועלת מתכניות לשימור התא המשפחתי ולאיחוד מחדש: ילדים עד גיל שנתיים ומתבגרים, ילדים השייכים למיעוט אתני, ילדים עם בעיות בריאותיות ונפשיות, ילדים עם קשיים חמורים בהתקשרות וילדים עם בעיות התנהגות חמורות.

6.3 תובנות וכיווני פעולה הנוגעים לדרכי ההתערבות

איתור המשפחות המתאימות: רצוי להפנות את מאמצי האיחוד מחדש למשפחות שיש להן מוטיבציה לכך ולמשפחות הפועלות להשגת מטרה זו באופן אקטיבי.

תכנון והבניה של תהליך ההתערבות: חשוב לבצע הערכת צרכים מדויקת ורב-תחומית שתבחן את מכלול הבעיות המורכבות של ההורים ושל הילדים. צריך לנסח מטרות ברורות לשינויים שצריכים לחול אצל המשפחה בכל התחומים, ובהתאמה יש להגדיר את דרכי הטיפול במכלול הצרכים. בתכניות לאיחוד מחדש רצוי לחתום על הסכם עם ההורים שאם הם אינם עומדים בתנאים שהוחלט והוסכם עליהם בפרק זמן מסוים שבו יקבלו תמיכה הולמת, הילד לא יוחזר אליהם הביתה.

עידוד מעורבות של ההורים: רצוי לעודד מעורבות של ההורים בהחלטה על איחוד מחדש, בתכנון הטיפול, במעקב אחר השגת מטרות השיקום בכל התחומים וכן לעודדם לשתף פעולה עם הטיפול שהם מקבלים משירותים שונים.

קיום קשר קבוע בין ההורים לילדים השוהים בסידור חוץ-ביתי: בשירותים לאיחוד מחדש מומלץ להקפיד על קיום קשר קבוע בין ההורים לילדים במהלך השהות בסידור חוץ-ביתי, הכולל ביקורים של הילדים בבית ההורים. זאת בתנאי שאין לילדים חוויה שלילית בביקורים. רצוי לשים דגש על קיום קשר רציף בחודשים הראשונים לאחר ההוצאה מהבית ובחודשים שלפני האיחוד מחדש.

שיפור דרך אספקת השירותים למשפחות וסוגי המענים: רצוי שאספקת השירותים למשפחות תכלול מתן ליווי אינטנסיבי על-ידי עובדים סוציאליים, אספקת שירותים במכלול תחומי החיים הקשורים לתפקוד המשפחתי, התייחסות לכלל בני המשפחה, מתן שירותי מעטפת המותאמים לצרכים הייחודיים של כל המשפחה, מתן שירותי תיאום טיפול בין השירותים הניתנים בקהילה וכן נגישות לשירותים. בהתאם לצורך,

חשוב לשים דגש על אספקת השירותים האלה: עזרה בסיסית, שירותי טיפול בהתמכרויות של הורים, שירותי בריאות נפש להורים וילדים וכן הקניית מיומנויות חיים להורים.

חיזוק מערכות התמיכה במשפחות: רצוי לפעול לחיזוק מערכות התמיכה במשפחות – פורמליות ובלתי פורמליות. בתכניות לאיחוד מחדש רצוי לעודד תמיכה בקשר בין ההורים לבין הילדים מצד בני המשפחה המורחבת, המשפחות האומנות המטפלות בילדים והורים אחרים שהצליחו להשיג איחוד מחדש מוצלח עם ילדיהם. האחרונים יוכלו לשמש כמנטורים אישיים של המשפחות.

המשך ליווי לאחר השגת התוצאות הרצויות: לאחר סיום ההשתתפות של המשפחות בתכניות ולאחר שהושגו תוצאות חיוביות (מניעת הוצאת הילדים לסידור חוץ-ביתי או איחוד מחדש בין הילד למשפחתו) רצוי לספק למשפחות ליווי אינטנסיבי על-ידי עובד סוציאלי וכן שירותים לתקופה של 12 חודשים לפחות. מומלץ כי אספקת השירותים תכלול שירותים שניתנו גם לפני האיחוד מחדש, ובהם עזרה בסיסית, שירותי גמילה מסמים ומאלכוהול וכן שירותי בריאות הנפש לילדים ולהורים. כמו כן מומלץ לספק סיוע בניהול משק הבית, מסגרות לילדים במשך היום ואחרי הצהריים, הדרכה להורים, שירותי ייעוץ להורים וגם הקניית מיומנויות התמודדות עם מצבי דחק. עוד מומלץ על מתן שירותי מניעה למשפחות בתחומים שיש בהם סבירות גבוהה להיווצרות קשיים ובעיות.

Al, C. M.; Stams, G. J. J.; Bek, M. S.; Damen, E. M.; Asscher, J. J.; van der Laan, P. H. 2012. "A Meta-Analysis of Intensive Family Preservation Programs: Placement Prevention and Improvement of Family Functioning". **Children and Youth Services Review** 34(8):1472-1479.

Anthony, E. K.; Berrick, J. D.; Cohen, E.; Wilder, E. 2009. **Partnering with Parents: Promising Approaches to Improve Reunification Outcomes for Children in Foster Care**. Center for Social Services Research. Berkeley, CA. www.parentadvocacy.org/padocs/Final_Report_UC_Berkeley_2009_Evaluation_of_Contra_Costa_Parent_Parners.pdf. (Accessed: October 2015)

Asen, K.; George, E.; Piper, R.; Stevens, A. 1989. "A Systems Approach to Child Abuse: Management and Treatment Issues". **Child Abuse & Neglect** 13(1):45-57.

Bagdasaryan, S. 2005. "Evaluating Family Preservation Services: Reframing the Question of Effectiveness". **Children and Youth Services Review** 27(6):615-635.

Barber, J. G.; Delfabbro, P. H. 2004. **Children in Foster Care**. Routledge, New York.

Bellamy, J. L., 2008. "Behavioral Problems Following Reunification of Children in Long-Term Foster Care". **Children and Youth Services Review** 30(2):216-228.

Berry, M. 1997. **The Family at Risk: Issues and Trends in Family Preservation Services**. University of South Carolina Press.

Berry, M. 1992. "An Evaluation of Family Preservation Services: Fitting Agency Services to Family Needs". **Social Work** 37:314-321.

Berry, M.; Cash, S. J.; Brook, J. P. 2000. "Intensive Family Preservation Services: An Examination of Critical Service Components". **Child and Family Social Work** 5(3):191-204.

Biehal, N. 2008. "Preventive Services for Adolescents: Exploring the Process of Change". **British Journal of Social Work** 38(3):444-461.

Biehal, N. 2006. "Reuniting Families: Is It Always the Best Policy for 'Looked after' Children?" **Child Right** 224:20-21.

Bitonti, C. 2002. "Formative Evaluation in Family Preservation: Lessons from Nevada". **Children and Youth Services Review** 24(9-10):653-672.

Block, N. M.; Libowitz, A. S. 1983. **Recidivism in Foster Care**. Child Welfare League of America, New York.

Blythe, B.; Jayaratne, S., 2002. **Michigan Families First Effectiveness Study**. www.michigan.gov. (Accessed: November 2015)

Braziel, D. J. 1996. **Family-Focused Practice in Out-of-Home Care: A Handbook and Resource Directory**. Child Welfare League of America, Washington, DC.

Bronson, D. E.; Saunders, S.; Holt, M. B.; Beck, E. 2008. "A Systematic Review of Strategies to Promote Successful Reunification and to Reduce Re-Entry to Care for Abused, Neglected, and Unruly Children". Final Report Presented to the Ohio Department of Job and Family Services, Office of Children and Families. Columbus, OH.

Carlson, B. E.; Matto, H.; Smith, C. A.; Eversman, M. 2006. "A Pilot Study of Reunification Following Drug Abuse Treatment: Recovering the Mother Role". **Journal of Drug Issues** 36(4):877-902.

Carrol, M. 1980. "Collaboration with Social Work Clients: A Review of Literature". **Child Welfare** 59(7):407-417.

Casey Family Programs. May 2010 (Revised September 2010). **Ensuring Safe, Nurturing and Permanent Families for Children: The Need for Federal Finance Reform**. Retrieved from: <http://www.casey.org/resources>. (Accessed: November 2015)

Casey Family Programs. January 2009. **A Ten-Year Review of Family Preservation Research: Building the Evidence Base**. <http://www.casey.org/resources/>. (Accessed: December 2015)

Chaffin, M.; Bonner, B. L.; Hill, R. F. 2001. "Family Preservation and Family Support Programs: Child Maltreatment Outcomes Across Client Risk Levels and Program Types". **Child Abuse & Neglect** 25(10):1269-1289.

Cheng, T. C. 2010. "Factors Associated with Reunification: A Longitudinal Analysis of Long-Term Foster Care". **Children and Youth Services Review** 32:1311-1316.

Child Welfare Information Gateway. 2011. **Family Reunification: What the Evidence Shows**. U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau. Washington, DC.

Children's Bureau. 2004. **Findings from the Initial Child and Family Services Reviews, 2001 to 2004**. U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families. Washington, DC. www.acf.hhs.gov/programs/cb/cwmonitoring/results/sld001.htm. (Accessed: November 2015)

Choi, S.; Ryan, J. P. 2007. "Co-Occurring Problems for Substance Abusing Mothers in Child Welfare: Matching Services to Improve Family Reunification". **Children and Youth Services Review** 29(11):1395-1410.

Cleaver, H. 2000. **Fostering Family Contact**. The Stationery Office, London.

Connell, C. M.; Katz, K. H.; Saunders, L.; Tebes, J. K. 2006. "Leaving Foster Care: The Influence of Child and Case Characteristics on Foster Care Exit Rates". **Children and Youth Services Review** 28(7):780-798.

- Corcoran, J. 2000. "Family Interventions with Child Physical Abuse and Neglect: A Critical Review". **Children and Youth Services Review** 22(7):563-591.
- Courtney, M. E.; Piliavin, I.; Wright, B. R. E. 1997. "Transitions from and Returns to Out-of-Home Care". **Social Service Review** 71(4):652.
- Dagenais, C.; Bégin, J.; Bouchard, C.; Fortin, D. 2004. "Impact of Intensive Family Support Programs: A Synthesis of Evaluation Studies". **Children and Youth Services Review** 26(3):249-263.
- Dawson, K.; Berry, M. 2002. "Engaging Families in Child Welfare Services: An Evidence-Based Approach to Best Practice". **Child Welfare** 81(2):293-318.
- Denby, R. W.; Curtis, C. M., 2003. "Why Special Populations are Not the Target of Family Preservation Services: A Case for Program Reform". **Journal of Sociology & Social Welfare** 30:149-174.
- DePanfilis, D. 1999. "Intervening with Families when Children are Neglected". In: **Neglected Children: Research, Practice, and Policy**. Dubowitz H. (ed.). Sage Publications, pp. 211-236, Thousand Oaks, CA.
- Dore, M. M.; Lee, J. M. 1999. "The Role of Parent Training with Abusive and Neglectful Parents". **Family Relations** 48:313-325.
- Dunn, D. M.; Culhane, S. E.; Taussig, H. N. 2010. "Children's Appraisals of Their Experiences in Out-of-Home Care". **Children and Youth Services Review** 32(10):1324-1330.
- Epstein, M. H.; Jayanthi, M.; Dennis, K.; Dennis, K. L.; Hardy, R.; Fueyo, V.; Frankenberry, E.; McKelvey, J. 1998. "Educational Status of Children Who are Receiving Services in an Urban Family Preservation and Reunification Setting". **Journal of Emotional and Behavioral Disorders** 6(3):162.
- Farmer, E. 2014. "Improving Reunification Practice: Pathways Home, Progress and Outcomes for Children Returning from Care to Their Parents". **British Journal of Social Work** 44(2):348-366.
- Farmer, E. 1996. "Family Reunification with High Risk Children: Lessons from Research". **Children and Youth Services Review** 18(4/5):403-424.
- Farmer, E.; Lutman, E. 2012. **Effective Working with Neglected Children and Their Families: Linking Interventions with Long-Term Outcomes**. Jessica Kingsley Publishers, London.
- Festinger, T. 1996. "Going Home and Returning to Foster Care". **Children and Youth Services Review** 18(4/5):383-402.
- Forrester, D.; Harwin, J. 2011. **Parents Who Misuse Drugs and Alcohol: Effective Interventions in Social Work and Child Protection**. John Wiley & Sons, Ltd., Chichester, England.
- Forrester, D.; Harwin, J. 2008. "Parental Substance Misuse and Child Welfare: Outcomes for Children Two Years after Referral". **British Journal of Social Work** 38:1518-1535.

- Fraser, M. W.; Nelson, K. E.; Rivard, J. C. 1997. "Effectiveness of Family Preservation Services". **Social Work Research** 21(3):138-153.
- Fraser, M. W.; Pecora, P.J. 1991. **Families in Crisis: The Impact of Intensive Family Preservation Services**. Haapala D. A. (ed.). Transaction Publishers, New Jersey.
- Fuller, T. L. 2005. "Child Safety at Reunification: A Case-Control Study of Maltreatment Recurrence Following Return Home from Substitute Care". **Children and Youth Services Review** 27(12):1293-1306.
- Fuller, T. L.; Wells, S. J.; Cotton, E. E. 2001. "Predictors of Maltreatment Recurrence at Two Milestones in the Life of a Case". **Children and Youth Services Review** 23(1):49-78.
- Gregoire, K. A.; Schultz, D. J. 2001. "Substance-Abusing Child Welfare Parents: Treatment and Child Placement Outcomes". **Child Welfare** 80(4):433-452.
- Grigsby, R. K. 1990. **Reuniting Children with Their Families after Foster Care: An Exploratory Study of the Family Restoration Process**. DSW, University of Pennsylvania.
- Grogan-Kaylor, A. 2001. "The Effect of Initial Placement into Kinship Foster Care on Reunification from Foster Care: A Bivariate Probit Analysis". **Journal of Social Service Research** 27(4):1-31.
- Grogan-Kaylor, A. 2000. "Who Goes into Kinship Care? The Relationship of Child and Family Characteristics to Placement into Kinship Foster Care". **Social Work Research** 24(3):132.
- Harburger, D. S.; White, R. A. 2004. "Reunifying Families, Cutting Costs: Housing-Child Welfare Partnerships for Permanent Supportive Housing". **Child Welfare** 83(5):493-508.
- Harwin, J.; Owen, M.; Locke, R.; Forrester, D. 2001. **Making Care Orders Work: A Study of Care Plans and Their Implementation**. The Stationary Office, London.
- Hess, P.; Folaron, G. 1991. "Ambivalence: A Challenge to Permanency for Children". **Child Welfare** 70:403-424.
- Hess, P.; Mintun, G.; Moelhman, A.; Pitts, G. 1992. "The Family Connection Center: An Innovative Visiting Program". **Child Welfare Journal** 71(1):77-88.
- Kemp, S. P.; Marcenko, M. O.; Hoagwood, K.; Vesneski, W. 2009. "Engaging Parents in Child Welfare Services: Bridging Family Needs and Child Welfare Mandates". **Child Welfare** 88(1):101-126.
- Kinney, J.; Haapala, D.; Booth, C. 1991. **Keeping Families Together: The Homebuilders Model**. Transaction Publishers, New Jersey.
- Kirk, R. S.; Griffith, D. P. 2004. "Intensive Family Preservation Services: Demonstrating Placement Prevention Using Event History Analysis". **Social Work Research** 28(1):5-16.

Leathers, S. J. 2005. "Separation from Siblings: Associations with Placement Adaptation and Outcomes among Adolescents in Long-Term Foster Care". **Children and Youth Services Review** 27(7):793-819.

Leathers, S. J. 2002. "Parental Visiting and Family Reunification: Could Inclusive Practice Make a Difference". **Child Welfare** 81(4):595-616.

Lewis, R. E. 1991. "What are the Characteristics of Intensive Family Preservation Services". In: **Families in Crisis: The Impact of Intensive Family Preservation Services**. Fraser, M. W.; Pecora, P. J.; and Haapala, D. A. (eds.). Transaction Publishers, pp. 93-107, New Jersey.

Lewis, R. E.; Callaghan, S. A. 1993. "The Peer Parent Project: Compensating Foster Parents to Facilitate Reunification of Children with Their Biological Parents". **Community Alternatives** 5(1):43-65.

Lietz, C. A. 2009. "Examining Families Perceptions of Intensive In-Home Services: A Mixed Methods Study". **Children and Youth Services Review** 31(12):1137-1345.

Littell, J. H. 2001. "Client Participation and Outcomes of Intensive Family Preservation Services". **Social Work Research** 25(2):103.

Littell, J. H.; Schuerman, J. R. 2002. "What Works Best for Whom? A Closer Look at Intensive Family Preservation Services". **Children and Youth Services Review** 24(9-10):673-699.

Littell, J. H.; Schuerman, J. R. 1995. **A Synthesis of Research on Family Preservation and Family Reunification Programs**. Department of Health and Human Services: Office of the Assistant Secretary for Planning and Evaluation. <http://aspe.os.dhhs.gov/hsp/cyp/fplitrev.htm> (Accessed: November 2015)

Littell, J. H.; Tajima, E. A. 2000. "A Multi-Level Model of Client Participation in Intensive Family Preservation Services". **Social Service Review** 74:405-435.

Macdonald, G. 2001. **Effective Interventions for Child Abuse and Neglect: An-Evidenced-Based Approach to Planning and Evaluating Interventions**. John Wiley & Sons, Chichester, England.

MacLeod, J.; Nelson, G. 2000. "Programs for the Promotion of Family Wellness and the Prevention of Child Maltreatment: A Meta-Analytic Review". **Child Abuse & Neglect** 24(9):1127-1149.

Maluccio, A. N. 2000. "What Works in Family Reunification". In: Kluger, M. P.; Alexander, G.; and Curtis, P. A. (eds.). **What Works in Child Welfare**. pp. 163-169, Child Welfare League of America, Washington, DC.

Maluccio, A. N. 1999. "Foster Care and Family Reunification". In: Curtis, P. A.; Dale, G. and Kendall, J. C. (eds.). **The Foster Care Crisis: Translating Research into Policy and Practice**, University of Nebraska Press, pp. 211-224, Nebraska, USA.

Maluccio, A. N.; Warsh, R.; Pine, B. A. 1993. "Family Reunification: An Overview". In: **Together Again: Family Reunification in Foster Care**. Pine, B. A.; Warsh, R.; and Maluccio, A. N. (eds.). Child Welfare League of America, pp. 3-19, Washington, DC.

Marcenko, M.; Brown, R.; DeVoy, P. R.; Conway, D. 2010. "Engaging Parents: Innovative Approaches in Child Welfare". **Protecting Children** 25(1):23-34.

Marsh, J. C.; Ryan, J. P.; Choi, S.; Testa, M. F. 2006. Integrated Services for Families with Multiple Problems: Obstacles to Family Reunification. **Children and Youth Services Review** 28(9):1074-1087.

Marshall, D. B.; English, D. J. 1999. "Survival Analysis of Risk Factors for Recidivism in Child Abuse and Neglect". **Child Maltreatment** 4(4):287.

McCroskey, J.; Meezan, W. 1997. **Family Preservation & Family Functioning**. Child Welfare League of America Inc., Annapolis, MD.

Mcdonald, T.; Bryson, S.; Poertner, J. 2006. "Balancing Reunification and Re-Entry Goals". **Children Services Review** 28:47-58.

McWey, L. M.; Acock, A.; Porter, B. E. 2010. "The Impact of Continued Contact with Biological Parents upon the Mental Health of Children in Foster Care". **Children and Youth Services Review** 32(10):1338-1345.

Miller, K. E.; Fisher, P. A.; Fetrow, B.; Jordan, K. 2006. "Trouble on the Journey Home: Reunification Failures in Foster Care". **Children and Youth Services Review** 28:260-274.

Miller, M. 2004. **Decline in Washington's Family Reunifications: What Influenced This Trend?** Washington State Institute for Public Policy.

Mullins, J. L.; Cheung, J. R.; Lietz, C. A. 2012. "Family Preservation Services: Incorporating the Voice of Families into Service Implementation". **Child & Family Social Work** 17(3):265-274.

National Resource Center for Permanency and Family Connections. 2009. **Family Engagement: A Web-Based Practice Toolkit**. New York, NY. www.nrcpfc.org/fewpt (Accessed: November 2015)

Nelson, K. E.; Nash, J. K. 2008. "The Effectiveness of Aftercare Services for African American Families in an Intensive Family Preservation Program". **Research on Social Work Practice** 18(3):189-197.

Noble, L. 1997. **The Reunification Outcomes of Drug Exposed Infants with Their Mothers in Stanislaus County**. MSW, California State University, Stanislaus.

O'Reilly, R.; Wilkes, L.; Luck, L.; Jackson, D. 2010. "The Efficacy of Family Support and Family Preservation Services on Reducing Child Abuse and Neglect: What the Literature Reveals". **Journal of Child Health Care** 14: 82–94. DOI: 10.1177/1367493509347114 (Accessed: December 2015)

Pecora, P. J.; Fraser, M. W.; Nelson, K. E.; McCrowskey, J.; Meezan, W. 1995. **Evaluating Family-Based Services**. Aldine de Gruyter, New York.

Pecora, P. J.; Maluccio, A. N. 2000. **What Works in Family Foster Care**. Child Welfare League of America Inc., Washington, DC.

- Petras, D. D.; Massat, C. R.; Essex, E. L. 2002. "Overcoming Hopelessness and Social Isolation: The ENGAGE Model for Working with Neglecting Families toward Permanence". **Child Welfare** 81(2):225-248.
- Pine, B. A.; Spath, R.; Gosteli, S. 2005. "Defining and Achieving Family Reunification". In: **Child Welfare for the Twenty First Century: A Handbook of Practices, Policies, and Programs**. Mallon G. P.; and Hess, P. (eds.). Columbia University Press, pp. 378-391, New York.
- Pine, B. A.; Spath, R.; Werrbach, G. B.; Jenson, C. E.; Kerman, B. 2009. "A Better Path to Permanency for Children in Out-of-Home Care". **Children and Youth Services Review** 31(10):1135-1143.
- Pithouse, A.; Tasiran, A. 2000. "Local Authority Family Centre Intervention: A Statistical Exploration of Services as Family Support or Family Control". **Child and Family Social Work** 5(2):129-142.
- Puyenbroeck, H. V.; Loots, G.; Grietens, H.; Jacquet, W.; Vanderfaeillie, J.; Escudero, V. 2009. "Intensive Family Preservation Services in Flanders: An Outcome Study". **Child & Family Social Work** 14(2):222-232.
- Regional Research Institute for Human Services. 1998. **Strengths/Needs Based Services Evaluation**. Portland State University, Graduate School of Social Work. Portland, OR.
- Risley-Curtiss, C. 2004. "Identifying and Reducing Barriers to Reunification for Seriously Mentally Ill Parents Involved in Child Welfare Cases". **Families in Society** 85(1):107-119.
- Romanelli, L. H.; Hoagwood, K. E.; Kaplan, S. J.; Kemp, S. P.; Harman, R. L.; Trupin, C.; The Child Welfare-Mental Health Best Practices Group. 2009. "Best Practices for Mental Health in Child Welfare: Parent Support and Youth Empowerment Guidelines". **Child Welfare** 88(1):189-218.
- Romney, S.; Litrownik, A.; Newton, R.; Lau, A. 2006. "The Relationship between Child Disability and Living Arrangement in Child Welfare". **Child Welfare** 85(6):965-984.
- Rooney, R. H. 1992. **Strategies for Working with Involuntary Clients**. Columbia University Press, New York.
- Rossi, P. H. 1992. "Assessing Family Preservation Programs". **Children and Youth Services Review** 14(1):77-97.
- Ryan, J. P.; Schuerman, J. R. 2004. "Matching Family Problems with Specific Family Preservation Services: A Study of Service Effectiveness". **Children and Youth Services Review** 26(4):347.
- Rzepnicki, T. L.; Schuerman, J. R.; Johnson, P. 1997. "Facing Uncertainty: Reuniting High-Risk Families". In: **Child Welfare Research Review**, Vol. 2. Berrick, J. D.; Barth, R. P.; and Gilbert, N. (eds.). Columbia University Press, New York.
- Sanchirico, A.; Jablonka, K. 2000. "Keeping Foster Children Connected to Their Biological Parents: The impact of Foster Parent Training and Support". **Child & Adolescent Social Work Journal** 17(3):185-203.
- Shaw, T. V. 2006. "Re-Entry into the Foster Care System after Reunification". **Children and Youth Services Review** 28(11):1375-1390.

Sinclair, I.; Baker, C.; Wilson, K.; Gibbs, I. 2005. **Foster Children: Where They Go and How They Get On**. Jessica Kingsley, London.

Smokowski, P. R.; Wodarski, J. S. 1996. "The Effectiveness of Child Welfare Services for Poor, Neglected Children: A Review of the Empirical Evidence". **Research on Social Work Practice** 6(4):504-523.

Stein, M. 2009. **Quality Matters in Children's Service: Message from Research**. Jessica Kingsley, London.

Strydom, M. 2012. "Family Preservation Services: Types of Services Rendered by Social Workers to At-Risk Families". **Social Work/Maatskaplike Werk** 48(4):435-455.

Tam, T. S. K.; Ho, M. K. W. 1996. "Factors Influencing the Prospect of Children Returning to Their Parents from Out-of-Home Care". **Child Welfare** 73(3):253-268.

Terling, T. 1999a. "The Efficacy of Family Reunification Practices: Re-Entry Rates and Correlates of Re-Entry for Abused and Neglected Children Reunited with Their Families". **Child Abuse and Neglect** 23(12):1359-1370.

Terling, T. L. 1999b. "Family Reunification Practices of Child Protective Services: Interventions and Outcomes". **Dissertation Abstracts International, A: The Humanities and Social Sciences** 59(9):3663-A.

Tully, L. 2008. **Literature Review: Family Preservation Services**. Centre for Parenting & Research Service System Development. NSW Department of Community Services.
http://www.community.nsw.gov.au/docswr/assets/main/documents/research_familypreservation_review.pdf. (Accessed: January 2016)

Vanderploeg, J. J.; Connell, C. M.; Caron, C.; Saunders, L.; Katz, K. H.; Tebes, J. K. 2007. "The Impact of Parental Alcohol or Drug Removals on Foster Care Placement Experiences: A Matched Comparison Group Study". **Child Maltreatment** 12(2):125-136.

Wade, J.; Biehal, N.; Farrelly, N.; Sinclair, I. 2011. **Caring for Abused and Neglected Children: Making the Right Decisions for Reunification or Long-Term Care**. Jessica Kingsley, London.

Walton, E.; Sandau-Beckler, P.; Mannes, M. (eds.) 2001. **Balancing Family-Centered Services and Child Well-Being: Exploring Issues in Policy, Practice, and Research**. Columbia University Press, New York.

Warren-Adamson, C. 2006. "Research Review: Family Centers: A Review of the Literature". **Child & Family Social Work** 11(2):171-182.

Webster, D.; Shlonsky, A.; Shaw, T.; Brookhart, M. A. 2005. "The Ties that Bind II: Reunification for Siblings in Out-of-Home Care Using a Statistical Technique for Examining Non-Independent Observations". **Children and Youth Services Review** 27(7):765-782.

- Weisburd, D. 2010. "Justifying the Use of Non-Experimental Methods and Disqualifying the Use of Randomized Controlled Trials: Challenging Folklore in Evaluation Research in Crime and Justice". **Journal of Experimental Criminology** 6(2):209-227.
- Wells, K.; Guo, S. 2006. "Welfare Reform and Child Welfare Outcomes: A Multiple-Cohort Study". **Children and Youth Services Review** 28(8):941-960.
- Wells, K.; Guo, S. 2004. "Reunification of Foster Children before and after Welfare Reform". **Social Service Review** 78(1):74.
- Wells, K.; Guo, S. 1999. "Reunification and Re-Entry of Foster Children". **Children and Youth Services Review** 21(4):273-294.
- Wells, K.; Whittington, D. 1993. "Child and Family Functioning after Intensive Family Preservation Services". **The Social Service Review** 67(1):55-83.
- Wells, S. J.; Fuller, T. 2000. **Elements of Best Practice in Family Centered Services**. University of Illinois at Urbana-Champaign, Urbana, IL.
- Who Cares? Trust. 2006. **The Journey Home: How Children's Services Can Support the Reunification of Children with Their Families**. The Who Cares Trust, London.
- Wrobel, G. M.; Hendrickson, Z.; Grotevant, H. D. 2006. "Adoption". In: **Children's Needs III: Development, Prevention, and Intervention**. Bear, G.G.; and Minke, K.M. (eds.). NASP, pp. 675-688, Bethesda, MD.
- Wulczyn, F. 2004. "Family Reunification". **The Future of Children** (14)1:94-113.
- Wulczyn, F. 1991. "Caseload Dynamics and Foster Care Re-Entry". **Social Service Review** 65(1):133-156.
- Wulczyn, F.; Martin, N. 2001. **Linking Permanency and Finance in Child Welfare: ACS Safe and Timely Adoptions and Reunifications (STAR) Program**. Paper presented at the National Association of Welfare Research and Statistics, Baltimore, MD.
- Yampolskaya, S.; Kershaw, M. A.; Banks, S. 2006. "Predictors of Successful Discharge from Out-of-Home Care among Children with Complex Needs". **Journal of Child and Family Studies** 15(2):195-205.
- Yatchmenoff, D. K. 2005. "Measuring Client Engagement from the Client's Perspective Nonvoluntary Child Protective Services". **Research on Social Work Practice** 15:84-96.